

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA MENTEŞE (RODOS, 12 ADA VE MEİS) ADALARI

Yeter MENGEŞ *

Öz

Ege Denizi'nde Türkiye'nin güneybatısında yer alan Menteşe Adaları, Anadolu'nun batı ve güneyden gelebilecek tehditlere karşı savunulmasında ileri karakol olarak büyük öneme sahiptir. Bu adaların egemenliği, tarih boyunca daima Anadolu'nun güvenliği için stratejik bir önceliğe haiz olmuştur. Türkiye ana karasının önünde yayılmış bir şekilde birbirine oldukça yakın bir durumda serpilmiş olan bu ada, adacık ve kayalıklar, 400 yıldan fazla Türk egemenliğinde kaldıktan sonra öne İtalyanlar tarafından işgal edilmiş ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı ertesinde Yunanistan'ın eline geçmiştir. Günümüzde Ege Denizi'nde Türkiye ve Yunanistan arasında bir çok sorun yaşanmaktadır. Bu bağlamda Menteşe Adaları'nın Türk hakimiyetinden çıkışı sürecinde İkinci Dünya savaşındaki durumu önemli bir merhale olarak dikkati çekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ege Denizi, Menteşe Adaları, Ege Adaları, Egemenlik.

MENTEŞE (RHODES, DODECANESE AND MEIS) ISLANDS IN THE PERIOD OF SECOND WORLD WAR

Abstract

Menteşe Islands which is located in southwest cost off Turkey in the Aegean Sea, has great importance as outpost in defending Anatolia against threats that may come from the west and the south. Throughout the history sovereignty of these islands has always been having a strategic priority for the security of Anatolia. These islands, islets and rocks, which have sprinkled in a manner very close case each spread out in front of the main land of Turkey, after spending 400 years of Turkish domination, occupied by the Italians and then after the Second World War have passed into the hands of Greece. In this context, the aforementioned islands situation in the Second World War in the output process from Turkish domination is emerging as an important milestone.

Keywords: Aegean Sea, Menteşe Islands, Aegean Islands, Sovereignty.

* Tarih Uzmanı, DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
(ymenges@yahoo.com).

Giriş

İlkçağlarda bilinci uyandırdığından beri insanoğlu Akdeniz'e gönül vermiştir. İsa'dan 4000 yıl önce Sümerler Batı Anadolu'da yaşayanları "Denizin kıyısındaki güneş bahçesinde yaşayan insanlar" olarak isimlendirmektedirler¹.

Adeta bir gerdanlığın inci taneleri gibi sıralanmış olan binlerce ada, adacık ve kayalıktan meydana gelmiş olan Ege Denizi'nde; körfez, burun, deniz, ada kalabalığı öylesine sarmaş dolaş olmuşlardır ki kara nerede biter, deniz nerede başlar tam olarak anlaşılamaz. Ege Denizi, ortaya çıktığı jeolojik zamanlardan bu yana doğu-batı istikametinde hareket eden kavimlerin rotasında yer almış ve daima bu kavimler arasındaki egemenlik mücadelelerine şahitlik etmiştir.

Ege Denizi'nde adaların sporadik bir şekilde yayılmış olması ve özellikle Anadolu kıyılarının önünde öbeklenmiş olanların stratejik konumları nedeniyle, Anadolu'nun güvenliği bakımından bu adaların egemenliğine sahip olmak, tarih boyunca büyük bir jeopolitik sorun olarak gündemde kalmıştır. 16.yüzyılda ele geçirdiği Menteşe Adaları'nı 20.yüzyılın başında kaybetmeye başlayan ve Anadolu'ya hapsolme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Türkiye'nin Ege'deki haklarının savunulması yaşamsal bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, çok sayıda ihtilafli adaya sahip olan ve bu bakımdan Dünyadaki denizler arasında özel bir önemi olan Ege Denizi üzerinde Türkiye ve Yunanistan arasında var olan sorunların tarihsel kökenlerinin anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla, "İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri" isimli yüksek lisans tezinin bir parçası olarak, Menteşe Adaları'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki durumunu yansıtmak amacıyla hazırlanmıştır.

1. Ege Denizi ve Ülkeleri, Menteşe Adaları ve Oniki Ada Tabiri

Ege Bölgesi, Akdeniz havzası içinde yer almakta olan ve Balkan yarımadası ile Anadolu yarımadası arasında bulunan Ege Denizi çevresinde; Asya ve Avrupa kıtalarının kıyılarını, yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun batı ve güney-batı kıyılarını kapsayan ve hiçbir yerde genişliği 400 km.yi geçmeyen dörtgen şeklinde coğrafi bir alandır². Yaklaşık olarak 214.000 km² alana sahip olan Ege Denizi'ndeki toplam ada, adacık ve kayalık sayısında değişik kaynaklarda farklı rakamlar görülebilmekle birlikte, Türk Deniz Kuvvetleri tarafından yapılan çalışmalarda bu sayının 1800 civarında olduğu, 100 kadarının meskun halde olduğu, büyük bir çoğunluğunun ise insan yaşamasına uygun olmayan kayalıklar şeklinde bulunduğu bilinmektedir³.

1 Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), (Yay.Haz.Şadan Gökovalı), *Hey Koca Yurt*, 6. Baskı, Bilgi yayınevi, Ankara, 2001, s.35.

2 Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 6. Baskı, TTK yay.,Ankara, 1995, s.1.

3 Ali Kurumahmut, "Ege'de Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorununun Ortaya Çıkışı", *Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK yay.,Ankara, 1998, s.4.,

Gökhan Ak, Ege Denizi'ndeki formasyonların ada, adacık ve kayalık olarak toplam sayısının 10.000 civarında olduğunu, adalardan sadece yaklaşık olarak 800-1000 adedinin isminin belli olduğunu ifade etmektedir⁴. Bu adalardan yüzölçümü 100 km²'den büyük olanlar 24 adet olup, daha küçük olanlarla birlikte toplam yüzölçümleri yaklaşık 23.000 km²'dir⁵.

Osmanlı Devleti zamanında İmroz'dan Meis'e kadar Anadolu sahillerindeki adalara Cezâir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları)⁶ adı verilmiş, buradan yola çıkarak Ege Denizi "Adalar Denizi" olarak da isimlendirilmiştir⁷.

Ege Denizi'ndeki adalar, çok geniş bir deniz alanına dağılmış (sporadik⁸) bir görünüm arz etse de; belli bir coğrafik yayılışa sahip oldukları, hemen hepsinin Türk ve Yunan anakaraları önünde bulunan deniz bölgelerinde gruplaştıkları görülmektedir. Ege Adaları'nı uluslararası antlaşmalarda yer alışı biçimleri, jeopolitik ve stratejik önemleri dikkate alındığında 5 ayrı grupta incelemek mümkündür. Bunlar; Boğazönü Adaları ve Trakya Adası, Saruhan(Doğu Sporad) Adaları, Menteşe Adaları (Güney Sporadlar veya Rodos, 12 Ada ve Meis), Kuzey Sporad Adaları ve Kiklat Adalarıdır⁹. Türkiye açısından günümüzde önemli olan ve Anadolu yarımadasını batıdan çevreleyen Boğazönü, Saruhan ve Menteşe Adaları'na toplam olarak Doğu Ege Adaları da denilmektedir¹⁰. Bu makalede Menteşe Adaları ile ilgili konular incelenecektir.

2. İtalyan İşgaline Kadar Menteşe Adaları'nın Tarihi Arka Planı

Ege'nin güneydoğusunda Batı Anadolu sahillerinin önünde adeta kıyıları yalar gibi uzanan ve Rodos Adası'nın merkez olduğu Menteşe Adaları, Avrupa'lı kaynaklar tarafından Güney Sporadlar olarak anılmaktadır. Bazı kaynaklarda 12 Ada olarak da adlandırılan adalar grubunda yer alanlar; Rodos (Rhodes), Batnoz (Patmos), Lipsos, İlyoz (Leros), Kilimli-Kelemez (Kalimnos), İstanköy (Kos), İstanbulya (Stampalia), İncirli (Nisiros), Sömbeki (Simi), İlyaki (Piskopis, Tilos), Herke (Kalki), Kerpe (Skarpanto), Kaşot (Kassos) ve Meis'dir¹¹. Bu isimlendirmeye başta Rodos olmak üzere toplam 14 adet adadan bahsedilmekle birlikte gerçekte ada sayısı çok daha fazladır ve bunlara bağlı çok sayıda adacık ve kayalık bulunmaktadır. Meis ise aslında bir Doğu

4 Gökhan Ak, "Tarih, Deniz ve Egemenlik: Ege'nin İsporadları" Menteşe Adaları'nın Dünü ve Bugünü", ÇTTAD, XIV/29, (2014/Güz), s.285.

5 Sırrı Erinç-Talip Yücel, *Ege Denizi, Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, 2.Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara, 1998, s.9-10.

6 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25.Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2008, s.139.

7 Ak, a.g.e, s.286.

8 *Sporad*: Tek tük, seyrek, Bkz. Langenscheid Standart İngilizce-Türkçe Sözlük, (Yaz.Resuhi Akdikmen), İnkılâp Kitabevi yay.,İstanbul, 1995, s.511.

9 Bkz. *Ekler*, Ek-1 Ege Denizi Ada Grupları

10 Bkz. *Ekler*, Ek-2 Doğu Ege Adaları Listesi.

11 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.XXIX, S.113, Ocak 1965, s.77-78.

Akdeniz adasıdır¹². Bu adalara 12 Ada ismi verilmesi konusu 1912 İtalyan işgali esnasında ve Balkan savaşından hemen önceki dönemde Grekçe Dodecannissas¹³ kelimesinin tercümesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler ışığında 12 Ada isimlendirmesinin bilimsel bir tabanı olmadığı anlaşılmaktadır¹⁴. Bu bakımdan bu adalar grubunun çevresindeki adacık ve kayalıklarla birlikte tarihi ve siyasi gerekçelerle genel ve yerleşik bir kabul olarak, Mentеше Adaları olarak isimlendirilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir¹⁵. Biz de bu çalışmamızda bu adalar grubundan bahsederken Mentеше Adaları (Rodos, 12 Ada ve Meis) tanımını kullanacağız.

Anadolu'nun Ege Denizi'ne uzanan yamacı üzerinde yer alan Mentеше Adaları, Anadolu kıta sahanlığının bir devamı niteliğindedir. İlk çağlardan beri insani ilişkiler ve ekonomik yönden de Anadolu Yarımadası'na bağlı olan bu adalardaki bütün yerleşimler hep doğu yönünde ve Anadolu'ya bakar şekilde gerçekleşmiştir¹⁶.

Orta çağda Ege Adaları'nın çoğunu Bizans devletinden ele geçiren Venedikliler ile Bizans arasında kurulan siyasi denge, 11.Yüzyıl'da Selçuklu Türklerinin Batı Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla değişmeye başlamıştır. Emir Çaka Bey; Midilli, Sakız, Sisam, İstanköy, Rodos ve diğer adalara seferler düzenlemiştir¹⁷. Fatih Sultan Mehmet döneminde 1456'dan itibaren Ege Adaları'ndan bir kısmını ele geçiren Osmanlılar tarafından Rodos Adası, Kanunî Sultan Süleyman döneminde, altı aylık bir kuşatma sonunda 20 Aralık 1522'de fethedilmiştir¹⁸. Bundan sonra Rodos ve bölgede ele geçirilen diğer adalar Cezâir-i Bahri Sefid eyaletine bağlı bir sancak haline getirilmiştir¹⁹. 1538'de Kerpe ve Kaşot adalarının fethedilmesi²⁰ ve 1669 yılında Girit Adası'nın Osmanlı Devleti'ne dahil edilmesiyle, 210 yıllık bir mücadele sonucunda Ege bir Osmanlı iç denizi haline gelmiştir²¹.

Osmanlı Devleti tarafından adaların yönetiminde merkeziyetçilikten uzak bir çeşit özerk bir yapı uygulanmış ve "maktû²²" bir vergi ödeyen adalar halkı diğer vergilerden muaf kalmıştır. Osmanlı Devleti adalar halkına din ve dil serbestliği de tanıdığından, adalar halkı resmi makamlarla ilişkilerinde Grekçe

12 Sabahattin Özel, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C.114, S.345, Ankara, 1995, s.3

13 *Dodeca-nissas*: Grekçe, 12 Adalar. (Dodeca: On iki, nissas: adalar). Bu tabir hemen tüm Batı dillerine geçmiştir. İtalyanca: Dodecanesso, İngilizce: Dodecanasse gibi.

14 Kurumahmut, *a.g.m.*, s.5.

15 Erinç, Yücel, *a.g.e.*, s.55.

16 *A.g.e.*, ss.56-57.

17 Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yay., Ankara, 1995, s.429.

18 Hermes Balducci, (Çev.Celâlettin Rodoslu), *Rodos'ta Türk Mimarisi*, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1987, s.6-8.

19 Turan, *a.g.e.*, s.78.

20 Cengiz Orhonlu, "12 Ada Meselesi", *Türk Kültürü*, S.23, Eylül 1964, Yıl.II, Ankara, 1964, s.2.

21 Cevdet Küçük, "Ege Adalarında Türk Egemenliği", *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, (Yay.Haz.Ali Kurumahmut), TTK yay., Ankara, 1998, s.35

22 *Maktû Vergi* : Mükellefler arasında ayırım yapmadan herkesten eşit olarak alınan vergi.

dili kullanmaya devam etmiştir. Rodos ve İstanköy'deki tarım arazilerinin oldukça sınırlı olması nedeniyle, resmi görevliler dışında cazip bir yerleşim yeri olmayan adalarda Osmanlı döneminde birçok cami, hamam, mescit gibi yapılar inşa edilmiştir²³. Osmanlı Devleti'nin son döneminde İstanbul'da kalmaya istenmeyen Osmanlı ricali için Rodos, sürgün yeri olarak da kullanılmıştır²⁴.

Şerafettin Turan, Osmanlı döneminde Menteşe Adaları'ndaki Türk nüfusunun Rumca konuşan yerlilere oranla toplamda %20-25'i geçmediğini belirtmektedir²⁵. Askeri ihtiyaçlar sebebiyle yalnız erkek nüfusunu dikkate alarak yapılan 1831 nüfus sayımında Rodos'ta 7.420 reâyâyâ karşılık, Müslüman nüfusu 3.095, İstanköy'de ise 1.828'e mukabil 1.356'dır²⁶. Cengiz Orhonlu tarafından; 20.Yüzyıl sonlarında Rodos'un nüfusunun toplam 30.000 olduğu, Rodos ve 12 Ada'da yaşayan toplam Türk nüfusunun 9.295 olduğu belirtilmekte, 1920 yıllarında ise Türk nüfusunun 17.000 olduğu ifade edilmekte, İtalyan işgali altındaki Rodos ve 12 Ada'da, 1936 yılı sayımlarına göre toplam 15.000 Türk'ün yaşadığı belirtilmekle birlikte bu rakamın daha yüksek olması gerektiğini vurgulanmaktadır²⁷.

24 Nisan 1830'da Yunan Devleti'nin kurulması ve Ege Denizi'ndeki adalardan Kuzey Sporadlar ve Kiklatlar'ın Yunan egemenliğine geçmesiyle, Ege'de meydana gelen yeni denge, 1912 yılında İtalya'nın Rodos ve 12 Ada'daki işgal hareketleri ile bozulmuştur²⁸.

3. İtalya'nın Menteşe Adaları'nı İşgali

Milli birliğini 1860'larda tamamlayabilen ve sömürgecilikte İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlere göre geri kalan İtalya'da, milliyetçiler Trablusgarp ve Anadolu'yu hedef olarak görmekteydiler²⁹. Mısır'ın İngiltere tarafından, Fas, Cezayir ve Tunus'un Fransa tarafından ele geçirilmesi sonrasında; Trablusgarp'ın İtalyan nüfuz bölgesi olduğunu Avrupa büyük devletlerine kabul ettiren³⁰ İtalya, işgal için uygun anın gelmesini beklemektedir³¹. Osmanlı

23 Detaylar için Bkz. Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1992. Ayrıca 1931 yılında Rodos adasındaki Türk eserlerini inceleyerek bir kitap halinde yayınlayan İtalyan Mimar Hermes Balducci'nin eseri de bu konuda oldukça aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bkz. Hermes Balducci, (Çev. Celâlettin Rodoslu), *Rodos'ta Türk Mimarisi*, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1987.

24 Balducci, *a.g.e.*, s.9.

25 Turan, *a.g.e.*, s.81.

26 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu İlk Nüfus Sayımı, 1831*, Başvekâlet İstatistik U.M. Neşriyatı: No. 195, Ankara, 1943, ss.159-161.

27 Cengiz Orhonlu, "On İki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu", *Türk Kültürü*, S.24, Ekim 1964, Yıl.II, Ankara, 1964, ss.29-32. Ayrıca, Bkz. Turan, *a.g.e.*, s.82 ve Çelikkol, *a.g.e.*, s.3.

28 Bilal Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler, C.II*, 2.Baskı, TTK yay., Ankara, 1989, s.xı.

29 Fabio Grassi, (Çev. Sadriye Güneş), *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, Tarihçi Kitabevi yay, İstanbul, 2014, s.13.

30 Giovanni Giolitti, Hatıralar, *Zaman*, 29 Temmuz-10 Eylül 1935.

31 Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, AAM yay., Ankara, 2006, ss.4-5.

Devleti bu tehlikeli dönemde Akdeniz’de donanma üstünlüğünü İtalya’ya ve Ege’de Yunanistan’a kaptırmıştır³². Trablusgarp’daki askeri varlığını ise oldukça azaltmış, adeta işgale zemin hazırlamıştır³³.

İtalya, Ekim 1911’de donanma üstünlüğü sayesinde kıyılara asker çıkararak Trablusgarp ve Bingazi şehirlerini ele geçirmesine rağmen, buraya gönüllü olarak gelen ve aralarında Mustafa Kemal ve Enver Bey’in de bulunduğu subayların yerli birlikleri organize ederek İtalyan işgaline karşı koymaları sebebiyle iç kesimlere ilerleyememiş ve başarı elde edememiştir. Savaşın uzaması İtalyan kamuoyunda hoşnutsuzluk meydana getirmeye başlayınca, İtalyan Hükümeti savaşı Ege Denizi ve Anadolu sahillerine nakletmeye karar vermiştir³⁴.

Güçlü donanmasının desteği ile Menteşe Adaları’nı işgal etmeye başlayan İtalyan kuvvetleri, 4 Mayıs 1912’de Rodos’a çıkmışlardır³⁵. Toplam mevcutları 14.000’e ulaşan İtalyan kuvvetleri karşısında Rodos’taki yetersiz silah ve mevcuda sahip 1200 kişilik Osmanlı Garnizonu ve Vali teslim olmak zorunda kalmıştır³⁶. Zaptiye neferlerinden başka kuvvet olmayan diğer adaları (Herke, Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros, Patmos, Kilimli, Lipsos, Sömbeki ve İstanköy) 20 Mayıs 1912 itibarıyla önemli bir direnç görmeden işgal eden İtalyan kuvvetleri, 1912 Mayıs ayının sonunda Menteşe Adaları bölgesinde Meis hariç olmak üzere toplam 16 adayı ele geçirmişlerdir³⁷. İtalyanlar bu işgaller esnasında yerli Rumlardan çok istifade etmişlerdir³⁸.

Trablusgarp Savaşı’nı sona erdirmek için, 18 Ekim 1912 tarihinde Lozan’da imzalanan Uşi (Ouchy) Türk-İtalyan Barış Antlaşmasınının 2. Maddesine göre; İtalya, Rodos ve 12 Ada’dan askerlerini, Osmanlı Devleti ise Trablusgarp ve Bingazi’deki askerleri ile mülki memurlarını geri çekmeyi taahhüt ediyorlardı³⁹. İtalya, Uşi antlaşmasındaki hükümlere rağmen Trablusgarp ve Bingazi’deki Türk kuvvetlerinin çekilmediği bahanesiyle Rodos ve 12 Ada’yı hiçbir zaman Osmanlı Devletine teslim etmemiştir. Böylece bu toprakların statüsü “*savaş işgali*” halinden çıkıp “*rehine işgal*” halini almıştır. Bu sırada patlayan Balkan Savaşı’nda, Averof Zırhlısı’nın⁴⁰ da donanmasına katılmasıyla oldukça güçlenen Yunanistan; Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü siyasal durumdan da yararlanarak; 20

32 Bu konuda özet bilgi ve değerlendirme için bkz. Şimşir, *Ege Sorunu C.I.*,...ss.xxxix-iv.

33 Şıvgın, *a.g.e.*, s.9.

34 Şimşir, *Ege Sorunu*, C.II,...s.xii.

35 Şimşir, *Ege Sorunu* ,C.I,...s.130.

36 Mehmet Bastıyalı, *Rodos ve Onikiadalar Tarihi*, Arkadaş Matbaacılık, İzmir, 1999, s.127.

37 Turan, *a.g.m.*, s.90.

38 Orhonlu, “On İki Ada Meselesi”,...s.2.

39 Fahir Armaoğlu, Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-1, *Tercüman*, 27 Kasım 1985.

40 *Averof zırhlısı*: İtalyan Orlando-Livorno tezgahlarında imal edilen ve Osmanlı uzmanlar tarafından beğenilmeyerek satın alınmayan zırhlı kruvazör. Bu gemi daha sonra Georgios Averof adındaki armatörün bağışladığı kaynak ile satın alınarak Yunan Donanması’na dahil olmuş ve Doğu Ege Adaları’nın Yunanistan’ın eline geçmesinde başrolü oynamıştır. Bkz. Hayta, *a.g.e.*, s.59-60.

Ekim-20 Aralık 1912 tarihleri arasında; Taşoz, Semadirek, Limni, Bozcaada, Gökçeada, Bozbaba, İpsara, Midilli, Sakız ve Ahikerya Adalarını işgal etmiştir. Böylece yüzyıllardır Osmanlı egemenliği altında bulunan adalar bir ay içinde Yunanistan'ın eline geçmiştir⁴¹. Sisam Adasını 15 Mart 1913'de Yunanistan'a kaybeden⁴², Ege Adaları'ndan sonra Rodos ve 12 Ada'nın da Yunan Donanması tarafından işgal edilebileceğinden endişe eden⁴³ Osmanlı Hükümeti, Balkan Savaşı sona erip Yunan Hükümeti ile barış antlaşması yapılana kadar, adaların İtalyan işgalinde kalması için İtalya ile gizli bir antlaşma yapmıştır⁴⁴. Böylece 1913 yılının başlarında; İtalya'nın Menteşe Adaları'nı, Yunanistan'ın Boğazönü ve Saruhan Adaları'nı işgal etmesi sonucunda; Cezâir-i Bahri Sefid vilayetini oluşturan ve üzerinde yerleşim olan adaların hepsi-Meis dışında-Osmanlı Devleti'nin fiili olarak kontrolünden çıkmış oluyordu.

4. Balkan Savaşından Lozan Barış Antlaşmasına Kadar Menteşe Adaları

1. Balkan Savaşı sonrasında İngiltere'nin etkisi altında toplanan Süfera⁴⁵ Konferansı; Yunan işgalinde olan tüm adaların-Gökçeada ve Bozcaada dışında-Yunanistan'a verilmesine karar vermiş ancak Osmanlı Devleti bu kararları kabul etmemiştir⁴⁶. Uşi Antlaşması gereği Osmanlı Devleti ile İtalya arasında çözülmesi gereken Menteşe Adaları konusu ise konferans dışında kalmıştır⁴⁷.

Menteşe Adaları'nı işgal altında tutan İtalyan Hükümeti'nin asıl amacı Anadolu'da tavizler elde etmek ve Anadolu coğrafyasına da el atmaktır. Osmanlı Hükümeti ise adaların boşaltılması karşılığında İtalya'nın Anadolu'da imtiyaz elde etmesini ehven-i şer görmektedir. Dahiliye Nazırı Talat Paşa 11 Aralık 1913 tarihinde İngiliz sefiri Sir Mallet'ye "*İtalyanlara bir şeyler vermek lâzım*" demektedir⁴⁸. İzmir-Aydın demiryolu imtiyazını⁴⁹ elinde bulunduran İngiltere hükümeti ise İtalyanların bu girişiminden oldukça rahatsızdır⁵⁰. Osmanlı Devleti tarafından İtalyanlara Fethiye-Muğla, Antalya-Kızılkaya, Antalya-Alanya ve Antalya-Burdur demiryolu yapım imtiyazları verilmiş ancak daha sonra yüksek maliyeti sebebiyle 10 yıl süreyle ertelenmiştir⁵¹. İtalya bu imtiyazı 1.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kullanamayacaktır⁵².

41 Şimşir, *Ege Sorunu*, C.II, ...s.xviii.

42 Küçük, *a.g.m*, s.43.

43 Küçük, *a.g.m*, s.79.

44 Gnkur. ATASE Başkanlığı, *TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı- İtalya Harbi*, Ankara, 1981, s.394.

45 *Süfera*: Sefirler, elçiler. Bkz. Ferit Devellioğlu, *a.g.e*, s.967. Süfera Konferansı (Büyükelçiler konferansı) "Doğu Sorunu" ile ilgili konuları inceleyecekti. Bkz. Küçük, *a.g.m*, s.43.

46 Hayta, *a.g.e*, ss.117-120.

47 Turan, *a.g.m*, s.102.

48 Şimşir, *a.g.e*, Belge:192, s.lxxxvii.

49 İzmir-Aydın demiryolu ile ilgili olarak bkz. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 2.Baskı, Yordam Kitabevi yay., İstanbul, 2012, ss.80-81.

50 Şimşir, C.II, Belge:144, s.lxxv.

51 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C.II, Kısım.III, Paylaşmalar*, TTK yay., Ankara, 1983, s.233.

52 Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, AAM yay., Ankara, 2002, s.3.

1. Dünya Savaşı'nın başında tarafsızlığını ilan eden İtalya; daha sonra İngiltere, Fransa ve Rusya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve 22 Ağustos 1915'de Uşi Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri feshettiğini, yani Rodos ve 12 Ada'dan çekilmeyeceğini ilan etmiştir⁵³. Bu arada, özellikle Rodos Adası'na çok önem veren ve adayı bir "pırlanta" olarak değerlendiren İtalyanlar, burada birçok bayındırlık işlerine girişerek yeni binalar inşa ediyorlar ve yollara asfalt döküyorlardı⁵⁴.

1.Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'nda İtalyan ve Yunan Delegasyonları arasında Anadolu'nun ve Menteşe Adaları'nın paylaşılması konusunda çelişkili bir mücadele vardır. İtalya'nın 4'ler Konseyi'nden ayrılması sonrasında; İngiltere, Fransa ve ABD, 14 Mayıs 1919'da aldıkları kararla Menteşe Adaları(Rodos,12 Ada ve Meis)'nü Yunanistan'a vermişlerdir⁵⁵. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın 122. maddesi Menteşe Adaları ve Meis'i İtalya'ya vermektedir⁵⁶. Bonin-Venizelos Mutabakatı ise Rodos ve Meis dışındaki tüm Menteşe Adaları'nın Yunanistan'a devrini içermektedir. Diğer yandan İtalya, 30 Aralık 1915'den beri Fransızların işgalinde olan⁵⁷ Meis Adası'nı Mondros Mütarekesi hükümlerine göre teslim almıştır⁵⁸.

İtalya, Sevr Antlaşması'nın uygulanamaması ve Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlaması sonrasında 20 Kasım 1921'de "Rodos, Meis ve İşgal Altında Olan 12 Adalar İdaresi" adı altında bir yönetim kurmuştur⁵⁹. Yunanistan'ın Anadolu'da kesin olarak yenilmesi ve Mudanya Ateşkes görüşmelerinin başlaması sonrasında, İtalya 8 Ekim 1922'de Menteşe Adaları'nın "İtalya himayesinde" olduğunu açıklayacaktır⁶⁰.

5. Lozan Barış Konferansı Görüşmelerinde Menteşe Adaları

20 Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı görüşmeleri başladığında Menteşe Adaları İtalya'nın, Boğazönü Adaları ve Saruhan Adaları ise Yunanistan'ın işgalindedir⁶¹. Lozan Barış Konferansı görüşmelerine katılacak Türk Heyeti'ne verilen talimatın 10.maddesinde "Ege Denizi'nde Türkiye'ye yakın olan adaların Türkiye'ye bırakılmasının sağlanması" hususu da vardır⁶².

53 Turan, *a.g.m*, s.103.

54 Bastıyalı, *a.g.e*, ss.128-129.

55 Turan, *a.g.m*, s.106.

56 Sevr Antlaşması metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., Ankara, 1953, s.567.

57 Turan, *a.g.m*, s.104.

58 Hayta, *a.g.e*, s.132.

59 Sabahattin Özel, "Meis Adası ve Başlangıcından Günümüze Meis Sorunu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.345, Temmuz 1995, s.3.

60 Turan, *a.g.m*, ss.108-109.

61 Taşkiran, *a.g.e*, s.113.

62 Turan, *a.g.m*, s.109.

Konferans esnasında Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa, Ege Denizi ve adalarının coğrafi konumları itibarıyla Anadolu'nun güvenliği ve barışın devamlılığı için büyük öneme haiz olduklarını vurgulamıştır⁶³. İtalyan Dışişleri Bakanı, Menteşe Adaları konusunun konferansta görüşülmesini istememiş ve bunu kendi müttefiklerine de önceden kabul ettirmiştir⁶⁴. Türk Heyeti ise kurtlar sofrasında yalnız kalmanın sıkıntılarını yaşamakta ve İtalyanların Menteşe Adaları'na ilişkin taleplerine doğrudan karşı çıkmamaktadır. Aslında Türkiye'nin bu adaları geri istemesinde kullanabileceği gerekçeler Yunan işgali altındaki diğer adalara göre çok daha güçlüdür⁶⁵. 22 Kasım 1922'de İtalyan Başbakanı Benito Mussolini ile İsmet Paşa arasında yapılan görüşmede Mussolini, Menteşe Adaları konusunun kendilerince çözümlenmiş olduğunu ifade ederek, bu konunun gündeme getirilmemesini istemiştir. İsmet Paşa bu görüşmeye ilişkin olarak hatıralarında, "Mussolini ile bir defa görüşmek istedim, görüştük..." ifadesini kullanmaktadır⁶⁶. İsmet Paşa 29 Kasım'da gönderdiği telgrafında "... 12 Ada meselesi hallolmuştur, şimdi konferansta mevzu-u bahis etmeye lüzum yokmuş" diye yazmaktadır⁶⁷.

Menteşe Adaları konusu 31 Ocak 1923 tarihindeki oturumda Müttefikler tarafından, taslak anlaşmanın 15. maddesi olarak ortaya koyulmuştur. Sevr Antlaşması'nın bir adaptasyonu olarak hazırlanan bu maddeye göre Menteşe Adaları (Rodos, 12 Ada ve Meis) İtalya'ya veriliyordu. Taslak antlaşmaya 4 Şubat 1923'de Türk Heyeti tarafından verilen cevap muhtırasında, 15. maddenin kabul edildiği bildirilmiş ancak itiraz edilen maddeler dışındaki diğer meseleler üzerinde mukabil teklifler yapma hakkının saklı tutulduğu belirtilmiştir. İtilaf Devletleri tarafından bu ifadelerden 15.maddenin kabul edildiği anlamı çıkarılmıştır. Şerafettin Turan, bu tutumun konferansın ikinci safhasında çetin mücadeleye rağmen Rodos ve 12 Ada ile birlikte Meis Adasının da kaybedilmesine sebep olduğunu ifade etmektedir⁶⁸.

Konferansın birinci kısmı sona erdikten sonra Türk Heyeti'nin Türkiye'ye dönmesinden sonra 21 Şubat 1923'de TBMM'de yapılan gizli oturumda, İsmet Paşa tarafından Menteşe Adaları ile ilgili olarak yapılan konuşmada şöyle açıklama yapmıştır: "...Arazi mesaili olarak İtalyan işgali altında bulunan Oniki Ada mesaili vardı ki konferansta mevzuu bahis olmadı...Esasen işgalleri altındadır...Bu kendileri için olmuş, bitmiş bir meseledir. Müttefikler arazi meselesinde adalar, Suriye hududu ve Musul meselesini yekpare bir mesele olarak bize tasdik ettirmek istediler. Fakat biz bütün kuvoetlerimizi birisi üzerine, bir mesele üzerine temerküz ettirmek için diğer meselelere temas etmeksizin yalnız Musul meselesi üzerinde teksif ettik."⁶⁹ Lozan

63 Mehmet Saka, *Ege Denizinde Türk Hakları*, Hareket yay., İstanbul, 2002, s.92.

64 Çelebi, *a.g.e*, s.397.

65 Hayta, *a.g.e*, s.145.

66 İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi yayınevi, Ankara,1987, ss.57-58.

67 Şimşir, *a.g.e*, ss.147 ve 149.

68 Turan, *a.g.e*, s.111.

69 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, 21 Şubat 1923, s.1292.

Barış Konferansı görüşmelerinde Türk delegasyonunun 2. adamı olan Rıza Nur ise anılarında, Mentеше Adaları'nın Uşi Antlaşmasıyla zaten İtalya'ya verilmiş olduğunu ve bunu onaylamaktan başka yapılacak bir şey olmadığını iddia etmektedir⁷⁰.

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin ikinci safhasında Meis Adası ile ilgili uzun ve çetrefil müzakereler yapılmıştır. İsmet Paşa sonunda, "salt Dünya barışının kurulmasını sağlamak amacıyla" daha önce öne sürdüğü çekincelerini geri almak gibi çok ağır bir fedakârlığa katlanmak zorunda kalmıştır. Böylece Meis adası da dahil olmak üzere tüm Mentеше Adaları İtalya'ya verilmiş oluyordu⁷¹.

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının Mentеше Adaları ile ilgili 15. maddesinin son şekli şöyle olmuştur: "*Türkiye, aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak senetlerinden İtalya lehine vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Asropalia), Rodos, Kalki(Calki), Skarpanto, Kazos(Casso), Piskopis(Tilos), Misiros(Misyros), Kalimnos(Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos(Lipso), Sömbeki(Simi) ve İstanköy(Kos) Adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis(Castellorizo) Adası*"⁷².

Lozan Barış Antlaşması, TBMM'de onaylanması esnasında bazı milletvekillerinin adalar ile ilgili hükümleri şiddetle eleştirmelerine rağmen, 23 Ağustos 1923'de 14 muhalife karşı 213 gibi büyük bir çoğunlukla onaylanmıştır⁷³. Türkiye dışında Lozan Barış Antlaşması'nı ilk onaylayan devlet ise 11 Ocak 1924'de İtalya olmuştur⁷⁴.

6. II. Dünya Savaşı Öncesi Yıllarda Mentеше Adaları ile İlgili Gelişmeler

Lozan Barış Antlaşması sonrasında Türkiye, Roma İmparatorluğu düşleri gören Faşist İtalya ve Bizans İmparatorluğunu yeniden ihya etme hedefleri güden Yunanistan ile Ege Denizi'nde komşu olmuştur. Türkiye kıyılarına yakın olan belli başlı Ege Adalarından; Mentеше Adaları (Rodos, 12 Ada ve Meis) İtalya'nın elinde, Saruhan Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya) ile Taşoz, Semadirek, Bozbaba ve Limni Yunanistan'ın egemenliğindeydi. Boğazönü adalarından Gökçeada ve Bozcaada ise Türkiye'ye ait bulunuyordu.

İtalya, 5 Haziran 1924'de Mentеше Adaları'nı ilhak ederek "İtalyan Ege Adaları (Le Isole Italiane dell'Egeo)" adı altında kendi topraklarına katmıştır. İtalya'da 1925'de kabul edilen bir kanunla adalar halkı İtalyan tebaası sayılmış, Rodos ve İstanköy'deki Türklere cemaat olarak teşkilatlanma ve kendi yönetim kurullarını seçme hakkı verilmiştir⁷⁵. Mehmet Bastıyanlı, İtalyanların Rodos

70 Rıza Nur-Joseph C.Grew, *Lozan Barış Konferansının Perde Arkası*, Örgün yayınevi, İstanbul, 2003, s.96.

71 Turan, *a.g.m.*, s.112.

72 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I.(1920-1945), 3. Baskı, TTK yay., Ankara, 2000, s.98.

73 Küçük, *a.g.m.*, s.73.

74 Soysal, *a.g.e.*, s.88.

75 Turan, *a.g.m.*, s.114.

ve İstanköy'deki Türk vakıflarının idaresi için 28 Mart 1925 yılında bir Evkaf nizamnamesi çıkardıklarını ve bu nizamnamenin adaların 1947'de Yunanistan'a devredilmesinden sonra da kullanıldığını belirtmektedir⁷⁶.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonraki dönemde İtalya'nın Menteşe Adaları'nı silahlandırması, Türkiye'de endişe yaratmış ve İtalya ile gerginliğe neden olmuştur. Ahmet Emin (Yalman) durumu şöyle tarif etmektedir: "*Gün geçmiyor ki, İtalya ile Türkiye arasında yanlış anlamalar uyandıracak bir hâdise zuhur etmesin.*"⁷⁷ Aptülâhat Akşin, Türkiye'nin, yeni başkentini seçerken dikkate alınan faktörlerden birisinin de, Rodos ve 12 Ada'dan kalkacak İtalyan savaş uçaklarının menzili olduğunu ifade etmektedir⁷⁸. Musul sorununun en yoğun yaşandığı dönemde, Mayıs 1924'de İtalyanların Rodos adasında asker yağmaya başlaması, Türkiye'de bu askerlerin Anadolu'ya karşı kullanılacağı endişesine neden olarak, Musul konusunda Türkiye'nin İngiltere ile mücadelesinde askeri seçenekleri devre dışı bırakmasına neden olmuştur⁷⁹.

Lozan Barış Antlaşması'nın 15.maddesinde Rodos ve 12 Ada'nın bağlı adacıklarından bahsedilirken, Meis için bağlı adacıklardan bahsedilmemiştir. Menteşe Adaları'nın Anadolu'ya çok yakın olması ve Lozan Barış Antlaşması'na göre, aykırı bir hüküm bulunmadıkça Anadolu kıyılarına 3 milden daha yakın adaların Türk egemenliğinde olduğu belirtilmiş olması nedeniyle, İtalya ile Türkiye arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu belirsizlikleri çözmek için yapılan çalışmalar neticesinde, Dışişleri Bakanı T.Rüştü Aras ile İtalyan sefiri Pompeo Aloisi arasında 4 Ocak 1932'de Ankara Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma 18 Ocak 1933'de TBMM'de onaylanmıştır. Mayıs 1933'de yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre, Meis kenti kilisesi kubbesi merkez alınarak çizilen ve yarıçapı bu merkez ile San Stephano burnu (Pointe du Vent) arasındaki uzaklık olan bir daire içinde kalan adacıklar İtalya egemenliğine geçiyordu. Böylece Meis adası ile Anadolu arasında kalan 30 adadan 19'u Türkiye'ye, 11'i İtalya'ya verilmiş oluyordu. Aynı antlaşma kapsamında, Bodrum körfezindeki Kara Ada Türk hakimiyetinde kalıyordu⁸⁰. Böylece Türkiye ile İtalya arasında karasuları sınırı da belirlenmiş oluyordu. Bu sınır Ege Denizi'nde uluslararası hukuka göre belirlenmiş ve çizilmiş olan yegâne deniz sınırındır⁸¹.

Menteşe Adaları ile Anadolu arasında kalan diğer adacıkların aidiyetinin belirlenmesi ve sınır tespiti için Türk-İtalyan teknisyenleri tarafından ortak olarak yapılan çalışmalar sonucunda 28 Aralık 1932 tarihli bir zabıtname hazırlanmıştır. Onay ve tescil işlemlerine tabi tutulmamış olan bu belge, TBMM tarafından da

76 Bastıyanlı, *a.g.e.*, s.129.

77 Ahmet Emin (Yalman), "İtalyanlar ve Biz", *Vatan*, 2 Haziran 1924.

78 Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 218.

79 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919-1938)*, AAM yay., Ankara, 1997, s. 80.

80 Kadir Yıldırım, "Meis Sorunu", *Milliyet*, 31 Ekim 1985. Antlaşma metni için bkz. Soysal, *a.g.e.*, ss.348-351.

81 Ak, *a.g.m.*, s.295.

onaylanarak geçerli bir doküman haline getirilmemiştir. Daha sonra bu konuda yapılan çalışma ve yazışmalardan da bir netice elde edilemeyecektir⁸².

İstanköy doğumlu olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1930'lu yıllarda, Lozan Barış Antlaşması'nın 12 ve 15.maddeleri kapsamında egemenliği İtalya ve Yunanistan'a devredilen adalara ilişkin yaptığı incelemede; Ege Denizi'nde yüzlerce adanın sahipsiz olduğunu tespit ederek durumu M.Kemal Atatürk'e anlatmıştır. Bundan sonra bu adaların birçoğuna tabelalar ve numaralar asılmış, bazılarında deniz fenerleri monte edilmiş, bazılarında da küçük jandarma karakolları kurulmuştur. Bu durum üzerine İtalya'nın Ankara'daki ataşesi Türk Genelkurmay Başkanlığı'na gelerek Kilimli (Kalimnos) Adası'na 3 mil mesafede olan küçük bir adanın boşaltılmasını istemiştir. İtalyanların sadece bu tespiti yapabildiklerinden memnun olan Şükrü Kaya, bu adayı boşalttırmış ve diğerlerini muhafaza ettirmiştir⁸³.

7. İkinci Dünya Savaşında Mentеше Adaları

7.a. İkinci Dünya Savaşının İlk Yıllarında Mentеше Adaları

Roma imparatorluğunu ihya etme hayalleri kuran ve Akdeniz, Orta Doğu ve Balkanlarda istila emelleri taşıyan Faşist İtalya, 1936 yılından itibaren Mentеше Adaları'nı ve özellikle Leros Adası'nı tahkim etmeye ve silahlandırmaya başlamıştır. İtalya'nın bu tutumundan rahatsız olan Türkiye, istihbarat birimleri sayesinde özellikle Rodos ve 12 Ada'nın silahlandırılmasına ait bilgiler alıyordu. Bunlara göre; İtalya, Rodos'a sahra topları ile çok miktarda mühimmat getirmiştir. Ayrıca, edinilen bilgilere göre İtalya tarafından Rodos'a 8'i avcı, 8'i bombardıman olmak üzere 16 adet uçak çıkarılmıştır⁸⁴. Bu yığınakların hedefi çok geçmeden başlayan Habeşistan macerası ile anlaşılma ile birlikte Türkiye'nin endişeleri azalmayacaktır⁸⁵. İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk'a asker çıkarması Türkiye'de büyük bir endişeyle karşılanmıştır. Savaş başladıktan sonra özellikle Rodos ve Leros Adaları, sahip oldukları askeri altyapı (askeri hava alanı ve liman kolaylıkları vs.) dolayısıyla Mihver güçlerine oldukça fazla destek sağlayacaktır⁸⁶.

Ege Adaları konusunun 2. Dünya Savaşı yıllarında özellikle Alman Büyükelçi Von Papen tarafından gündeme getirilerek Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetinin kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Von Papen, Nisan 1939'da Ankara'ya geldikten sonra İtalya'nın Arnavutluk'ta yaptığı yığınak ile Mentеше

82 Sertaç Hami Başeren, "Ege Adalarının Hukuki Statüsü", *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, (Yay. Haz. Ali Kurumahmut), TTK yay.,Ankara, 1998, ss.111-116.

83 Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Mareşal ve Şükrü Kaya", *Ordu ve Politika*, Bedir yay., İstanbul, 1967, ss.371-377.

84 Bkz. Taşkiran, *a.g.e*, s.121.

85 İlhan Uzgel, "İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, (Ed.Baskın Oran),17. Baskı,İletişim yay, İstanbul, 2012, s.296.

86 Taşkiran, *a.g.e*, s.122.

Adaları'ndaki faaliyetlerinin Türkiye'de rahatsızlık meydana getirdiğini tespit etmekte gecikmemiştir⁸⁷. Papan, Türkiye'yi yatıştırmak ve kendi tarafına çekebilmek için, İtalya'nın Arnavutluk'taki asker sayısını azaltmasını ve Türkiye kıyılarına yakın olan adalardan birisinin Türkiye'ye verilmesini önermiştir⁸⁸. Bu tekliflerin "Akdeniz işlerini bıraktıkları İtalyanlarla⁸⁹" ilişkilerini bozmak istemeyen Hitler ve Ribbentrop tarafından çok fazla dikkate alınmamış olduğu anlaşılmaktadır⁹⁰.

Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin ilan edilmesi sonrasında Papan, Mayıs 1939'da Çelik Pakt'ın imzalanması esnasında Berlin'de görüştüğü İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano'ya stratejik önemi olmayan ancak Türkiye'ye yakın bazı adaların Türkiye'ye verilmesinin Türk-Mihver ilişkilerini geliştirebileceğini ifade edince, Ciano bunu oldukça soğuk ve tepkiyle karşılamıştır⁹¹.

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 1 Ekim 1939'da Moskova'da yapılan ve Stalin'in başkanlık ettiği Türk-Sovyet görüşmeleri esnasında, Stalin tarafından, "Yunan adalarından Türkiye'ye yakın olanların Türkiye'nin eline geçmesi lazımdır" şeklinde bir yorum yürütüldüğünü, "12 Ada'nın Türkiye'ye bırakılmasının tabii olacağını, bu adalar için Türkiye'nin Yunanistan'la uyuşabileceğini" ifade ettiğini aktarmaktadır⁹².

12 Ekim 1939'da imzalanan Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'nın gizli 10 maddelik eki ve askeri sözleşmesinde, Türkiye harbe girecek olursa, İngiliz donanma ve hava kuvvetlerinin desteği ile Türk kuvvetleri tarafından Rodos ve 12 Adanın işgal edilmesi planlanmıştır⁹³. Bu planlamadan daha sonra Müttefiklerin yetersiz deniz ve hava gücü nedeniyle vazgeçilecektir.

1941 yılının başlarında İngilizler, mümkün olan en kısa zamanda Rodos ve 12 Ada'yı ele geçirerek bu adaların Almanlar tarafından işgal edilmesini engellemek düşüncesindedirler. İngilizler bu maksatla 25 Şubat 1941'de Rodos ve 12 Ada'yı yakından kontrol edebilmek maksadıyla Meis Adası'nı işgal ettiler⁹⁴. Mart 1941'de ise Rodos'u işgal edebilecek kuvvetleri olmadığından bundan vazgeçmek zorunda kalmışlardır⁹⁵.

İtalya'nın Yunanistan'da başarısızlığa uğraması sonrasında, Sovyetler Birliği'ne karşı yapacağı harekât için Güney cephesini güvence altına almak isteyen Almanya, 6 Nisan 1941'den itibaren Yunanistan'ı işgal etmeye başlamıştır.

87 Franz Von Papan'ın Anılarından, (Der.Necip Azakoğlu), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015, s.424.

88 Zehra Önder, İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası, (Çev.Leyla Uslu), Bilgi yayınevi, Ankara, 2010, s.62.

89 Kont Ciano, Kont Ciano'nun Hatıraları, (Çev.Zübeyir Aker), Vatan Matbaası, İstanbul, 1946, s.30.

90 Fahir Armaoğlu, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-3", *Tercüman*, 29 Kasım 1985.

91 Franz Von Papan'ın..., s.425.

92 Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri,(1920-1953)*,2. Baskı,TTK yay.,Ankara, 2010, s.202.

93 Soysal, a.g.e, s.612.

94 *Ulus*, 27 Şubat 1941.

95 Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, C.III, 1939-1945,Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s.351.

Alman Silahlı Kuvvetleri Taşoz, Semadirek, Limni,⁹⁶ Midilli ve Sakız ile Mayıs sonunda Girit Adası'nı işgal etmiştir⁹⁷. Alman işgali karşısında Yunanistan'dan çekilmek üzere olan İngilizler; Midilli, Sakız ve Sisam Adaları'nın Türkler tarafından işgalini önermiştir. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, 29 Nisan 1941'de Alman Büyükelçiliği görevlisi Kroll'a, Türkiye'nin Yunanistan'ın da onayını almak şartıyla Türkiye'ye yakın bazı adaların (Midilli, Sakız, Sisam) idaresini savaş boyunca üzerine almak istediğini söylemiştir⁹⁸. Bu gelişmeler İngilizler tarafından Yunanlılara bildirilince, Yunanlılar infial ve teessür göstermişler ve Almanlara başvurarak adaların işgalini istemişlerdir. Sonuçta Midilli ve Sakız Adası'nı Almanlar, Sisam'ı ise İtalyanlar işgal etmiştir⁹⁹.

1941 Mayıs ayı itibarıyla Almanlar ve İtalyanların Ege Denizi'nde ellerinde bulundurdukları adalar dikkate alındığında, Ege Denizi'nin Mihver tarafından tamamen işgal edildiği anlaşılmaktadır. Boğazlar böylece Türkiye'nin iradesi dışında kapanarak, Türkiye'yi bir bakıma 1. Dünya Savaşı'na benzer bir şekilde, Boğazların zorlanması şeklinde ortaya çıkabilecek bir durumdan kurtarmıştır¹⁰⁰.

1941 yılında Alman-Türk saldırmazlık paktı görüşmeleri devam ederken, Irak'ta iktidarı bir darbeye ele geçiren İngiliz karşıtı ve Mihver yanlısı Reşid Ali Geylanî'ye destek göndermek isteyen Almanlar tarafından Menteşe Adaları'ndan bazılarını Türkiye'ye verilmesini içeren bazı gizli protokol görüşmeleri de yapılmıştır¹⁰¹. Irak'taki durumun İngilizlerin lehine sonuçlanmasıyla, silah ve asker sevkiyatı ihtiyacı ortadan kalkınca bu konu da kendiliğinden kapanmıştır¹⁰².

Menteşe Adaları ile ilgili en ilginç tekliflerden birisi de Stalin tarafından gündeme getirilmiştir. Stalin, 16 Aralık 1941'de Eden ile Moskova'da yaptığı görüşmede; Ege Denizi'nde Yunanistan için önemli olan adalar dışında Rodos ve 12 Ada'nın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini söylemiştir. Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay tarafından doğrulanan bu ifadeler karşısında Ankara bu cömert tekliflerin ardında Boğazlar'da birtakım talepler olduğu veya Türkiye'nin savaşa sokulması için ortaya atılan bir öneri olduğu kanaatindeydi¹⁰³.

ABD'nin fiilen savaşa dahil olması sonrasında bozulan dengeyi kendi lehine çevirmeye çalışan Almanya, 1942 başlarında Ortadoğu petrollerine de el atmak niyetindedir. Almanya, Türkiye'nin Mihver'in yanında savaşa girmesi durumunda Alman işgalindeki Ege Adaları'ndan bazılarının Türkiye'ye

96 Cumhuriyet, 26 Nisan 1941.

97 R.A.C.Parker, (Çev.Müfit Günay), 2. Dünya Savaşı, 2. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s.67.

98 Cüneyt Arcayürek, İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.397.

99 Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar, (1939-1954), Milliyet yay., İstanbul, 1977, ss.183-185.

100 Oral Sander, Siyasi Tarih, 1918-1994, 21. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s.109.

101 Uğur Mumcu, Kırkların Cadı Kazanı, 22. Baskı, Umag Vakfı yay., İstanbul, 1990, ss.36-37.

102 Hayta, a.g.e, ss.163-164.

103 Kâmuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri, ...ss.242-243.

verilebileceği teklifinde bulunmuş ancak bu teklif Türk Hükümeti tarafından uygun bulunmayarak geri çevrilmiştir¹⁰⁴.

29 Nisan 1942'de Salzburg'da Mussolini ile bir araya gelen Hitler, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden kuşkulandığı bir dönemde Mihver'e katılımını kolaylaştırmak için, Türkiye'ye İtalyan işgalindeki Menteşe Adaları'ndan bazılarını verilmesini teklif etmiş, ancak Mussolini bu teklife bu sefer de olumlu yanıt vermemiştir¹⁰⁵.

7.b. 1943 Yılında Adalar Sorununun Yeniden Canlanması

İtalya'da Mussolini'nin Temmuz 1943'de işbaşından uzaklaştırılması sonrasında hükümeti kuran Mareşal Badoglio, Müttefiklerin İtalyan ana karasına çıkarma yaptıkları günlerde, 3 Eylül 1943'de Müttefiklerle bir mütareke imzalamıştır¹⁰⁶. Mütareke esasları arasında İtalyan Donanması ve arazisinin adalar dahil olmak üzere Müttefiklere teslim edilmesi de vardır¹⁰⁷. Bilahare 28 Eylül 1943'de imzalanan kayıtsız şartsız teslim belgesi ile İtalya savaş dışı kalınca Alman kuvvetleri Menteşe Adaları da dahil olmak üzere her yerde İtalyan kuvvetlerine karşı harekete geçerek silahsızlandırmaya başlamışlardır¹⁰⁸. İtalyanların 12 Ada Genel Valisi Amiral Campione, Badoglio Hükümeti'ne bağlı olduğunu bildirince İtalyanlarla Almanlar arasında 3 gün süren çarpışmalar meydana gelmiş ve sonunda Almanlar Rodos ve 12 Ada'da kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir. Amiral Campione, Almanlar tarafından esir edilerek kurşuna dizilmiştir¹⁰⁹. Bu arada İngiliz kuvvetleri de Meis Adası'nı ele geçirmeyi başarmışlardır¹¹⁰.

Gökhan Ak, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşiv kayıtlarına dayanarak yaptığı değerlendirmede; İngilizlerin, İtalyanların yenilgiye uğrayarak savaştan çekilmeleri durumunda, Türkiye'nin İtalyan ve Almanlarla anlaşmak suretiyle Menteşe Adaları'ndan bazılarını işgal edebileceğinden endişe duymakta olduklarını ifade etmektedir¹¹¹.

Churchill Mart 1943'de Stalin'e yazdığı gizli mektubunda Rodos ve 12 Ada'yı Türkiye'deki hava alanlarını da kullanarak ele geçirmeyi planladığını ifade etmektedir¹¹². İtalya'nın teslim olmasından sonra Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma projesinde kilit noktanın Rodos ve 12 Ada olduğu

104 Fahir Armaoğlu, *a.g.m*, Tercüman, 29 Kasım 1985.

105 İsmail Soysal, *a.g.e*, s.680.

106 Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, C.III, ...s.322.

107 *Ulus*, 13 Eylül 1943.

108 Raymond Cartier, *2. Dünya Savaşı*, C.II, Meydan Gazetecilik yay., İstanbul, 1975, s.123.

109 Selahattin Ülkümen, "İkinci Dünya Savaşının Bilinmeyen Bir Yönü-Almanlar Rodos Konsolosluğumuzu Bombalamışlardı", *Milliyet*, 1 Mart 1974.

110 *Yeni Asır*, 21 Eylül 1943.

111 Ak, *a.g.m*, s.298.

112 SSCB Dışişleri Bakanlığı, İkinci Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları, (Çeviren: Levent Konyar), Cumhuriyet yay., İstanbul, 2000, s.105.

anlaşılmaktadır¹¹³. Churchill, Müttefikler tarafına geçen İtalyan kuvvetlerinin desteklenmesi ile Leros, İstanköy ve Rodos'un kolaylıkla işgal edilebileceği ve bunun Türkiye'nin savaşa girmesini sağlayacağı görüşündedir¹¹⁴. Avrupa'da devam eden İtalya cephesi ve açılacak Fransa cephesine yoğunlaşan ABD tarafından desteklenmeyen, gerekli çıkarma gemileri ve hava gücünden mahrum olan İngilizler, bu harekâtı kendi kısıtlı imkânlarıyla yapmak zorunda kalacaklardır¹¹⁵.

Hitler ise Ege ve Akdeniz'de stratejik olarak büyük öneme sahip olan Rodos Adası'nın elde tutulması konusunda kendi askeri danışmanlarının fikirlerinin tersine olarak buralara İtalya ve Avrupa'da zayıflama pahasına ilave kuvvetler sevk ettirmiştir. Hitler adaların boşaltılmasının Güneydoğu Avrupa ve Türkiye üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını değerlendirmektedir¹¹⁶.

9 Eylül 1943'de Rodos'a havadan küçük bir komando birliği indirerek burada 40.000 mevcutlu İtalyan birliği ile işbirliği yaparak adayı ele geçirmeyi planlayan İngilizler, tam bir hayal kırıklığına uğramışlardır. İtalyan askerleri Almanların 9.000 askerine karşı mücadele edemedikleri gibi Rodos şehrini Almanlara teslim etmişlerdir. İngiliz General Wilson, Rodos adasını "...*Türklerin 1522'de kullandıkları metotla fakat daha kısa sürede*" kontrol etmeyi planlamıştır¹¹⁷. General Wilson, 1522'de Alman stuka¹¹⁸ yakın hava destek uçakları ve paraşütçülerin olmadığını değerlendirememektedir¹¹⁹.

17 Eylül'de İstanköy, 23 Eylül'de Sisam Adası'nı İtalyanlardan ele geçiren İngilizler, yerli Rumlar ve İtalyan askerleriyle işbirliği yaparak buraları elde tutmayı planlıyorlardı¹²⁰. Almanların 3 Ekim 1943'de İstanköy'e çıkarma yaparak adayı ele geçirdiklerinde adada bulunan 4.000 İtalyan askeri İngilizlere herhangi bir yardımda bulunamayacaktır¹²¹. İngilizler diğer Ege adalarındaki muharebeleri de benzer şekilde kaybederek Leros, Sisam ve diğer adalardaki kuvvetlerini geri çektiler. Böylece Almanlar 17 Kasım 1943'de Mentşe Adaları'nın tamamını kontrol altına almış oldular¹²². Bu muharebelerde müttefikler oldukça ağır kayıplar vermişlerdir¹²³.

113 Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994, s.199.

114 Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, 1920-1964, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1992, ss.185-186.

115 Robin Denniston, (Çev: Sinan Gürtunca), *Churchill'in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye*, 1942-1944, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.160.

116 Bilge, a.g.e, s.186.

117 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar Yorumlar*, C.I, 2.Baskı, TTK yay., Ankara, 1987, s.135.

118 *Stuka*: Alman Hava Kuvvetlerinin 2. Dünya savaşında kullandığı ve zırhlı birliklerle birlikte "Yıldırım Savaşı"nın en önemli unsurlarından olan yakın hava destek uçağı.(Almanca tam adı: *Sturzkampfflugzeug*).Bkz. Ana Britannica, C.20,15. Baskı, Ana yayıncılık, İstanbul, 1990, ss.88-89.

119 Gürün, a.g.e, s.329.

120 *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1943.

121 *Aydın Tarihi*, No:120, ss.115; 141-142.

122 Gürün, a.g.e, s.330.

123 Denniston, a.g.e, s.181.

Rodos ve diğer adaları kaybetmeleri karşısında Churchill, tam bir fiyaskoya dönüşen planı karşısında hatıralarında şöyle ifade etmektedir: “Türkiye, kıyılarının önünde müttefiklerin yetersizliklerini izledi...”¹²⁴ Daha sonra II.Kahire görüşmelerinde Türkiye'nin savaşa girmeyi prensip olarak kabul etmekle birlikte, ağır şartlar öne sürmesi karşısında Churchill, “Ege'de gözleri önünde olanları gördükten sonra Türklerin ihtiyatlı oldukları için kimse kınamamaz” diyecektir¹²⁵.

Türkiye'yi savaşa itmeye çalışan İngilizlerin, Rodos çarpışmalarında mağlup olması, Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. A.Emin Yalman, Kahire görüşmelerinde Almanların çok sınırlı güçleri olduğunu iddia eden İngilizlerin Rodos'ta Alman hava gücü karşısında kesin bir mağlubiyet yaşamalarını vurgulayarak; “İngiltere'nin hitabı şudur: İttifakın icapları nerede kaldı? Ne duruyorsunuz? Harbe girmek istemiyorsanız girmeyin. Fakat bize üsler verin....Almanlar size hücum mu ederler? Hayır etmezler biz biliriz, zaten Balkanlarda kaç uçakları var? Rodos çarpışmasında yüzer uçaklık dalgalar halinde mi bize hücum etmişlerdi? Canım sanki bunu hatırlatacak ne var? Siz kendinizi ateşe atın da üst tarafını biz düşünürüz” diye İngilizleri müstehzi bir tavırla eleştirmektedir¹²⁶.

Müttefiklerin bu başarısızlığı, Adana ve I.Kahire görüşmelerinde Alman gücünü küçümseyen Churchill ve Eden'a karşı İnönü ve Menemencioğlu'nun Alman savaş makinesinin gücünü koruduğuna dair görüşlerinin doğruluğunun teyid edilmesi anlamına geliyordu¹²⁷. Suat Bilge, ironik bir şekilde, “İngiltere'nin bu hamlesi Türkiye'nin savaş dışı kalmasını kolaylaştıracaktır” diye yorum yapmaktadır¹²⁸. Weisband'e göre, Rodos'taki yenilgi, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma çabalarının da sonu anlamına gelmektedir.¹²⁹

İngilizlerin bu harekâtı esnasında Türk hükümeti, Müttefiklere yardımı esirgememiş ve Suriye'den gelen ikmal maddelerinin Türkiye'deki demiryollarından faydalanılarak, Kuşadası limanı üzerinden, adalardaki İngilizlere ulaştırılmasına izin vermiş, ancak İngilizlerin hava desteği için talep ettikleri hava meydanlarını Berlin'in tepkisini çekmemek için tahsis etmemiştir¹³⁰. Türkiye'den balıkçı tekneleri ve süngerci kayıkları 9 Ekim-17 Kasım 1943 tarihleri arasında 1400 ton acil yardım malzemesini adalardaki İngilizlere ulaştırmıştır. Aynı teknelerin dönüşünde birçok yaralı ve hasta İngiliz ve İtalyan askerini Türkiye'ye taşımış ve bu askerler Türkiye'deki hastanelerde tedavi edilmiştir. Bu şekilde İngiliz Alb.Baird, Yunan Komutan Tzigantes, İtalyan Komutan General Sondarelli ve Yunan piskopos dahil bir çok kişi Samos'tan Türkiye'ye kaçırılmıştır¹³¹.

124 Bilge, *a.g.e.*, s.186.

125 *A.g.e.*, s.219.

126 Ahmet Emin Yalman, *Vatan*,14 Şubat 1944.

127 Deringil, *a.g.e.*, s.201.

128 Bilge, *a.g.e.*, s.185.

129 Edward Weisband, (Çev.M.Ali Kayabal), *2.Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet yay., İstanbul, 1974, s.196.

130 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.II, 6. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 2013, s.171.

131 Weisband, *a.g.e.*, s.198.

7.c. Von Papen'in Adaların Türkiye'ye Verilmesi Teklifi

İtalya'nın teslim olması ihtimalinin belirmesi ve Almanya için Ege'nin öneminin artması sonrasında, 1943 ilkbaharından itibaren Menteşe Adaları konusu yeniden su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Von Papen, 8 Nisan 1943'de Numan Menemencioğlu ile görüşükten sonra Berlin'e şöyle bir bildirimde bulunuyordu: *"Numan bana, barış antlaşması esnasında Türkiye'nin Küçük Asya'nın bir parçası olarak adaları mutlaka isteyeceğini ancak bu uzak hedefler için tek bir askerini bile feda etmeyeceğini söyledi"*. Papen'e göre Türkiye bu isteklerinin gerçekleşmesi için savaş sonunda kuvvetli olmak istiyordu¹³².

Müttefiklerin adalara karşı bir harekât yapacağı bilgisini Türkiye gizli emniyetinde görev yapan bir şahıstan temin eden Von Papen, 17 Nisan 1943'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafla; bu adaların savaş sonrası için Yunanlara vaat edildiğini, Mussolini tarafından bu adaların Türkiye'ye önerilmesiyle adaların tarafsız hale sokulabileceğini ve böylece Türklerin Mihver'le olan bağının devam ettirilebileceğini belirtmiştir. Von Papen, bu önerinin İtalyanlardan gelmesi karşısında Müttefiklerin söz hakkı olmayacağını düşünmektedir¹³³.

23 Eylül 1943'de Von Papen Menemencioğlu'na yaptığı ziyaret esnasında; Mussolini tarafından Rodos ve 12 Ada'nın Türkiye'ye iade etmesi için yaptığı teklifle ilgili Türk Hükümeti'nin fikrini almak istemiştir. Menemencioğlu; İtalya'nın mütareke imzaladığını ve tüm İtalya üzerinde Müttefiklerin artık bir ipoteği olduğunu, bu şekilde bu adaların tarafsız bir konuma geçemeyeceğini, Mareşal Badoglio ile böyle bir anlaşmanın geçerli olmayacağını, zaten Mussolini diye meşru bir idare de kalmadığını, Türkiye'nin adaları bu şekilde koşullu olarak teslim alamayacağı cevabını vermiştir. Menemencioğlu bu tekliften İngiltere Büyükelçisi K.Hugessen'i haberdar edince, İngiltere hükümeti 7 Ekim 1943'de Türkiye'nin bu tutumu için teşekkür edecektir. Von Papen 25 Ekim'de adalar meselesini yeniden açtığı anda ise Menemencioğlu, *"Esasen bu sorun bizim için kapanmıştır"* diye cevap vermiştir¹³⁴.

7.d. Savaşın Son Safhasında Menteşe Adaları

Aralık 1943'de yapılan II. Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmesi ve sonrasında Ankara'da İngiliz Heyeti ile başlayan görüşmelerin kesintiye uğramasıyla, Türkiye üzerinde savaşa dahil olması için Müttefik baskısı iyice artmıştır. Dönemin Türkiye Rodos Konsolosu Selahattin Ülkümen; Türkiye'nin Mihver'e karşı savaşa girmesi ihtimalinin artması karşısında, Almanların buna engel olmak ve gözdağı vermek için, 18 Şubat 1944'de Rodos'taki Türkiye Konsoloslugu binasını iki uçak ile gündüz

132 Arcayürek, a.g.e, ss.427-428.

133 A.g.e, s.423.

134 A.g.e, s.426.

vakti bombaladıklarını, bu bombalama sonucunda konsolosluk binasının tamamen tahrip olduğunu, konsolos ve eşinin yaralandıklarını, iki kavaşın ise öldüğünü ifade etmektedir¹³⁵.

Savaşın sonuna doğru Almanların Menteşe Adaları'ndan çekilmeye karar verdiklerinde; bu adaları Türkiye'yi de kendi taraflarına çekebilmek veya Müttefikler tarafından işgal edilerek Mihver aleyhine kullanılmasını engellemek amacıyla, Türkiye'ye devretmek istedikleri anlaşılmaktadır¹³⁶. Gazeteci Advıye Fenik; Almanların, işgal ettikleri bu adalardan çekilmek zorunda kalınca, Yunanlılar ve Yahudilere teslim edilmemek şartıyla Türk Hükümeti'ne teslim etmek teklifinde bulunmuş olduklarını, ancak bu teklifin Ankara tarafından "Bir karış yer istemeyiz! Bir karış da yer vermeyiz!" diyerek reddedildiğini belirtmektedir¹³⁷.

Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin hatıralarında; savaşın son safhasında, 1944 yılında, Almanların işgalleri altında bulunan Ege Adaları'ndan çekilmeye karar verdiklerinde, bu adaları Türkiye'ye devretmek istediklerini bildirdiklerini ifade etmektedir. Erkin, Türk Hükümeti'nin durum hakkında İngilizlere bilgi vermeyi uygun gördüğünü, İngilizlerin ise buna kesinlikle karşı çıkarak, adalara askeri nedenlerle kendilerinin ihtiyaç duyduğunu, kendilerinin işgal edeceğini bildirdiklerini belirtmektedir. Erkin, İngilizlerin bu tutumu karşısında, Türk Hükümeti'nin müzakere teşebbüsünde dahi bulunmadan Almanlara olumsuz cevap verdiğini, bu kararın bir talihsizlik olduğunu ifade etmektedir¹³⁸.

1944 Sonbaharında Alman kuvvetleri Balkanlar ve Ege'den çekilmekteyken, Sovyetlerin hızla ilerlemesi karşısında, İngiltere de Yunanistan'a kuvvet çıkarmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkileri oldukça gergin olan ve tehdit altında olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile dayanışmasını göstermek üzere Kasım 1944'de Rodos ve 12 Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığı açıklanmıştır¹³⁹.

7.e. İkinci Dünya Savaşının Sonunda Menteşe Adaları

Rodos ve 12 Ada'da bulunan Alman kuvvetleri, Almanya'nın 7 Mayıs 1945'de kayıtsız-şartsız teslim olmasından sonra 8 Mayıs 1945'de İngiliz kuvvetlerine teslim olmuşlardır¹⁴⁰. 8 Mayıs 1945'den itibaren resmen kurulmuş

135 Selahattin Ülkümen, "İkinci Dünya Savaşının Bilinmeyen Bir Yönü-Almanlar Rodos Konsolosluğumuzu Bombalamışlardı", *Milliyet*, 1 Mart 1974.

136 Hayta, *a.g.e*, s.172.

137 Advıye Fenik, "Ya Şu On İki Ada", *Son Havadis*, 29 Ekim 1971.

138 Erkin, *a.g.e*, ss.228, 231.

139 Yılmaz Altuğ, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Yunanistan'a Verilen Adalar Meselesi", *6. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul, ATASE yay., Ankara, 1998, s.523.

140 *Son Telgraf*, 9 Mayıs 1945.

olan İngiliz askeri idaresi Rodos ve 12 Ada'da duruma hakim görünüyordu, ancak İngilizler adaların idaresinin her kademesinde bulunan Rumlar kanalıyla, aslında idareyi fiilen Yunanistan'a bırakmışlardı¹⁴¹.

Yunanlar daha savaş devam ederken Rodos ve 12 Ada'yı ele geçirmek için ciddi girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. İtalya'nın Müttefiklerle mütareke imzalaması sonrasında, 23 Ekim 1943'de Newyork'ta toplanan 12 Ada Temsilcileri, Yunanistan'la birleşmek istediklerine dair bir beyan yayınlamışlardır¹⁴². 1945 Nisan ayında Yunan Dışişleri Bakanı ise bu adaların Yunanistan'a verilmesini beklediğini ifade etmektedir¹⁴³.

Yunanistan Kral Nâibi Damaskinos, Almanlardan kurtarılan Rodos ve 12 Ada'ya Yunanistan'ın selamını götürmek için, Yunan kara, deniz ve hava kuvvetlerinden temsilcilerle birlikte, 13 Mayıs 1945'de Averof Zırhlısı ile şafatlı bir merasimle Rodos'a hareket etmiştir¹⁴⁴. Aynı gün Yunan Başbakanı Amiral Voulgaris, Churchill'e çektiği bir telgrafla Rodos ve 12 Ada'nın derhal Yunanistan'a verilmesini istiyordu¹⁴⁵. Bu arada Yunan mukaddes taburuna mensup müfrezeler; Rodos, İstanköy ve Leros'a çıkarak buradaki Alman birliklerini silahtan arındırma başlamışlardı¹⁴⁶.

Yabancı basında Kral Nâibinin adalara bayrak dikmeye gittiği yolunda haberler çıkması üzerine İngiliz Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, Damaskinos'un adalara sadece "vaaz vermeye" gittiğini açıklıyordu. İngiltere'nin Rodos, 12 Ada ve Meis'i Yunanistan'a vermeye karar verdiği ancak ABD'nin prensipleri doğrultusunda barış konferansından önce bunun açıklanmasından kaçındığı anlaşılmaktadır. Damaskinos, 15 Mayıs'ta Rodos'ta "vaaz değil siyasi bir nutuk" vererek; "...artık 12 Ada'nın hür Yunanistan'a katılmış olduğunu fakat anavatana kesin olarak kavuşmak için biraz sabretmek gerekeceğini" söylüyordu¹⁴⁷. Bu arada Yunan kamuoyunda Türk dostluğu konuları gündeme getirilerek, Türk kamuoyu ile iyi ilişkiler tesis etme ve idame ettirme gayretleri görülmektedir¹⁴⁸.

Türkiye'deki kamuoyu gelişen bu olaylar karşısında genel olarak tepkisizdir. Rodos ve 12 Ada konusunu ele alan nadir yazarlardan birisi olan Dışişleri eski bakanlarından T.Rüştü Aras; savaş sırasında İtalya tarafından silahlandırılmış olan Leros ve Rodos adalarının Anadolu'nun güvenliği için yarattığı güvenlik sorunlarına dikkat çekerek; 12 Ada'da tam istiklâl esasına dayanan, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde otonom bir yönetim kurulmasını, böyle bir hal şeklinin Yunanistan'la Türkiye'yi birbirine daha fazla yaklaştıracığını, 12 Ada meselesinin barış konferansında

141 Bastıyanlı, a.g.e, s.130.

142 Turan, a.g.e, s.117.

143 Tan, 23 Nisan 1945.

144 Tan, 14 Mayıs 1945.

145 *Ayın Tarihi*, S.138, Mayıs 1945, s.903.

146 Turan, a.g.e, s.118.

147 *Ayın Tarihi*, S.138, Mayıs 1945, s.905.

148 Bir örnek için bkz. *Anadolu*, 14 Haziran 1945.

etrafıca müzakere edilmesi için, Türk-Yunan ve İngiliz temsilcilerin katılımıyla bir komisyon tarafından konunun incelenerek, en iyi hal tarzının aranması gerektiğini ifade etmektedir¹⁴⁹. Etem İzzet Benice ise bir adım daha ileri giderek, Anadolu topraklarının devamı olan ve Türkiye'nin burnunun dibinde olan bu adaların bazılarının Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağını belirtmektedir¹⁵⁰.

Yunanistan'da ise Rodos ve 12 Ada'ya ilişkin olarak en makul fikirlerle bile tepki gösterildiği görülmektedir. T.Rüştü Aras'ın ortaya sürdüğü konular karşısında Yunan kamuoyunda büyük bir fırtına meydana gelmiştir. 12 Ada Merkezi Komitesi tarafından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na telgraflar çekilerek, T.R.Aras Tan gazetesinde çıkan makalesinden dolayı protesto edilmektedir¹⁵¹. Yunanistan Basın Müsteşarı Denis Zakinitinos; T.R.Aras ve Benice'nin görüşlerini acı bir şaşkınlıkla karşıladıklarını, bu yazıların şahısların kendi fikirleri olduğunu, Türk Milleti'nin bu gibi telkinlere tamamen yabancı olduğunu, bu adalar halkının tamamen Yunan olduğunu¹⁵² ve bu sebeple uluslararası tartışmalara konu olmayacağını ifade etmektedir¹⁵³. Türk-Yunan Cemiyeti Başkanı Apostolidis Orsmidis ise Aras'ın makalesinde öne sürülen fikirlere ilişkin olarak; bunların Yunanistan'a karşı Türk Milleti'nin hislerini ve herhangi bir Türk vatandaşının samimi düşüncesini aksettirebilecek fikirler olamayacağını, bu gibi neşriyatın Türk-Yunan dostluğu arasına entrika sokmak olacağını, Yunan Milleti'nin Türk Milleti'nden 12 Ada konusunda destek beklediğini ifade etmektedir¹⁵⁴. Aras ve Benice'nin yazılarının Atina basını tarafından hayal kırıklığı ile karşılandığı, tepki gösterilmekte olduğu, Aras ve Benice'nin görüşlerinin diğer Türk basını tarafından da dile getirilmesinden endişe ettikleri ve en yetkili Türk resmi makamları tarafından açıklama yapılmasını istedikleri görülmektedir¹⁵⁵.

Yunan kamuoyunda savaş sonrasında Rodos ve 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesi doğrultusunda devam etmekte olan kamuoyu oluşturma faaliyetlerine karşın Türk basınında az da olsa başka tepkiler de vardır. Bunlardan bir tanesi Yenisabah gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yazıda; savaş sonrası sulh toplantısında şüphesiz olarak İtalya'nın uğursuz gölgesinin Anadolu kıyılarından uzaklaşmasının temin edileceği beklentisi dile getirilmekte, Yunanların adalar meselesinde büyük şamata ve yaygara kopararak; 400 yıl egemenliğinde kalan adaların meşru sahibi olan Türkiye'ye iadesini değil, ancak muhtar idare kurulması hakkındaki düşünceye bile kendi haklarına

149 Tevfik Rüştü Aras, "On İki Ada" *Tan*, 25 Temmuz 1945.

150 Etem İzzet Benice, "On İki Adalar ve Bir Teklif", *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945.

151 *Tan*, 4 Ağustos 1945.

152 Bu oldukça yanlış bir iddiadır. 1936 sıralarında çoğunlukla Rodos ve İstanköy'de olmak üzere, Menteşe Adaları'nda 20.000'den fazla Türk yaşamaktadır. Adalardaki Türk nüfusu için bkz. Orhonlu, "12 Ada'da Türk Eserleri ve Nüfusu", *Türk Kültürü*, S.24, Ekim 1964, s.32.

153 *Anadolu*, 31 Temmuz 1945, *Anadolu*, 5 Ağustos, 1945.

154 *Aydın Tarihi*, Ağustos, 1945, S.141, s.43.

155 *Tan*, 5 Ağustos 1945.

tecavüz edildiği anlayışıyla tepki göstermeleri eleştirilmektedir¹⁵⁶. Bu arada T.Rüştü Aras, 8 Ağustos'ta yayımlanan ikinci bir yazısıyla Yunan tepkilerine cevap vererek, fikirlerinin kişisel olduğunu açıklamış ve aynı görüşlerini tekrar etmiş, diğer yandan da Türk kamuoyunun çoğunun sessizliğine gönderme yaparak fikirlerinin aynı zamanda münferit olduğunu da belirtmiştir. Aras bu yazılardan amacının yakında başlayacak barış görüşmelerinde Rodos ve 12 Ada konusunda Türkiye'nin de temsil edilmesi amacı olduğunu ifade etmiştir¹⁵⁷. Çok geçmeden Yunan gazetelerinde karşı görüşlerin yeniden dile getirildiği ve Aras'ın bu görüşlerinin iç politika gerekçeleriyle açıklanmaya çalışıldığı, Türkiye'nin gerçek düşmanının adaları alacak olan Yunanistan değil, Edirne'nin kuzeyindeki Sakar dağı elinde tutan Bulgaristan olduğu vurgulanmaktadır¹⁵⁸. Söz konusu polemiklerin Ankara'da bulunan Times muhabirinin Aras'ın yazısının tamamen kendi görüşleri olduğu ve resmi Türk çevrelerinin 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesinde itirazları olmadığına dair bir yazıyı gazetesinde yayınlaması sonucunda Yunanistan basınının yatıştırılmasıyla sona erdiği görülmektedir¹⁵⁹.

390 yıl Türklerin idaresinde kalmış olan Rodos ve 12 Ada'nın geleceği ile ilgili Türk kamuoyunda yorumda bulunulmasında yadırganacak bir durum olmamasına rağmen, bu görüşlerin dönemin kamuoyu ve resmi çevrelerinde pek kabul görmediği ve Mentеше Adaları ile ilgili durumun bir "Milli Dava" bazında ele alınmadığı anlaşılmaktadır. İkinci Dünya savaşı sonrası uluslararası arenada yalnızlaşan ve güvenecek sağlam müttefikler arayan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde çözülmesi gereken çok daha önemli iç ve dış sorunları vardır¹⁶⁰. Oysa aynı dönemde Batılı çevrelerde Rodos ve 12 Ada üzerinde Türkiye'nin de söz hakkı olduğu belirtilmektedir¹⁶¹. Mehmet Saka, 1940 yılında Paris'te savunması yapılan bir doktora tezine atıf yaparak; Rodos ve 12 Ada'nın Doğu Akdeniz ile bağlantı sağlayan büyük deniz yollarının düğüm noktasını teşkil ettiğini, bu deniz yollarının Anadolu sahillerine oldukça yakın geçtiğini ve bu sebeple bazı Avrupalı hukukçuların 12 Ada'nın Türkiye'ye ilhakını meşru görmekte olduklarını, 12 Ada'da üç devletin hak iddiasının muhtemel olduğunu, bunların İtalya, Yunanistan ve Türkiye olacağını ve Türkiye'nin hukukî ve stratejik deliller göstererek İtalya'nın bu adalardan çekilmesini isteyebileceğinin öne sürüldüğünü ifade etmektedir¹⁶².

Yunanistan ise içerde ve dışarıda çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasına ve savaş sonrası enflasyon, Arnavutluk ve Bulgaristan'la sınır

156 *Yenisabah*, "Yunanlı Dostlarda Fazla Heyecan", 13 Ağustos 1945.

157 Tevfik Rüştü Aras, "On İki Ada Meselesi" *Tan*, 8 Ağustos 1945.

158 *Tan*, 12 Ağustos 1945.

159 H.Pamir Erkilet, 2. *Cihan Harbi ve Türkiye*, C.I, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945, ss.151-152.

160 Ak, *a.g.m*, ss.301,303.

161 Taşkiran, *a.g.e*, s.122.

162 Saka, *a.g.e*, s.64.

sorunları, cumhuriyetçi-komünist mücadelesi, iç savaş ve açlıkla karşı karşıya¹⁶³ olmasına rağmen uluslararası destek görmekte ve “Megali İdea¹⁶⁴”dan taviz vermemeye gayret göstermektedir. Rodos ve 12 Ada konusunda savaş sonrası barış konferansından önce, gerek kendi kamuoyunda ve gerekse uluslararası ortamda geniş bir kampanya açan ve bunu istikrarlı bir şekilde devam ettiren Yunanistan, hiçbir propaganda faaliyetini ihmal etmemektedir. Yunan Basın Müsteşarı Denis Zakinitinos, 6 Temmuz 1945'te verdiği demeçte Yunanistan'ın karşı karşıya kaldığı sorunları ve toprak hedeflerini açıklamakta; Yunan Hükümeti'nin 12 Ada konusunda iyi bir yol izlemekte olduğunu belirtmektedir¹⁶⁵.

Bu dönemde Zekeriya Sertel, Yunanistan'da Atina sokaklarında görülmeye başlayan ve Türkiye'den neredeyse Ankara'ya kadar olan toprak talepleri içeren “Megali İdea” haritalarına dikkat çekerek; Türkiye ile Yunanistan'ın aralarındaki sorunları daha önce çözmüş olduklarını düşündüğünü, konu hakkında görüştüğü Yunan Matbuat Cemiyeti Reisi Zafiris tarafından; Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı esnasında insanlar Yunanistan'da açlıktan ölümler yapmış olduğu yardımların konu edildiğini ve günde en az 500 kişinin Türkiye'den gelen yardımlar sayesinde açlıktan ölmekten kurtulduğunu hatırlattığını, Yunanların Türkiye'ye sadece dostluk değil, minnet ve şükran hisleriyle bağlı olduğunu, Türkiye'den toprak isteyen zümrenin azınlık ve Yunan toplumu temsil etmediğini ifade ettiğini aktarmaktadır¹⁶⁶.

Önce İtalya ve daha sonra Almanya tarafından işgale uğrayan Yunanistan'da yaklaşık olarak 300.000 kişinin hayatını kaybettiği ve insanlık tarihinde bir ibret vesikası olarak değerlendirilebilecek “Büyük Açlık” döneminde, Türkiye tarafından kendisi de çok zor durumda olmasına rağmen, kısıtlı imkânlar zorlanarak, Yunanistan'a önemli miktarda insani yardım malzemesi gönderilmiştir. Müttefiklerin Almanların eline geçebileceği gerekçesiyle yapmaktan kaçınmaya çalıştıkları insani yardımı savaşın sonuna kadar sürdüren tek ülke Türkiye olmuştur. Yunanistan'a yaptığı 16.sefer esnasında Marmara Denizinde batan Kurtuluş gemisiyle sembolleşen ve daha sonra başka gemilerle de sürdürülen yardımlarla bir çok Yunan Türkiye'den gönderilen temel ihtiyaç malzemeleri sayesinde hayatta kalabilmiştir. Diğer yandan, İtalyan yönetimindeki Menteşe Adalarından özellikle Rodos ve İstanköy adalarına da çok miktarda insani yardım malzemesi gönderilmiş ve buradan gelen

163 *Aydın Tarihi*, S.140, Temmuz 1945, s.334.

164 *Megali İdea*: Yunanca “Büyük Ülkü, Büyük Fikir” anlamına gelmektedir. Rigas Ferreros (1797-1798) tarafından ülküsü ve haritası açıklanan; eskiden Bizans İmparatorluğuna ait olan Balkanların büyük bir bölümü, Anadolu'nun yarısı, Girit ve Rodos dahil olmak üzere Ege adaları, Kıbrıs, Trakya ve İstanbul'u kapsayan ve bu toprakların elde edilerek Bizans imparatorluğunun ihyasını savunan düşünce. Detay için bkz. Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S.41, Mayıs 2008, s.108.

165 Bkz. *Aydın Tarihi*, S.140, Temmuz 1945, ss.338-339.

166 Zekeriya Sertel, “Yunanistan ve Türkiye”, *Tan*, 15 Temmuz 1945.

yaralıların Türkiye’deki hastanelerde tedavi edilmesi sağlanmıştır. Bu dönemde Leros, Kilimli, İstanköy gibi Mentеше Adaları’ndan çok miktarda insan temin edebildikleri her türlü deniz araçlarıyla Türkiye kıyılarına ulaşmaya çalışmakta ve bu arada birçok trajik olay meydana gelmektedir¹⁶⁷.

8. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Paris Barış Görüşmelerinde Mentеше Adaları

İkinci Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte, barış antlaşmalarının imzalanması maksadıyla ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları tarafından “Dışişleri Bakanları Konseyi” meydana getirilmiştir. Yunanistan daha 28 Nisan 1945’de, Avrupa’da savaş sona ermeden Konsey’e başvurarak adalardaki nüfusun Rum ağırlıklı olmasını öne sürmüş ve Rodos, 12 Ada ve Meis’in kendisine verilmesini istemiştir. Yunanistan Müttefiklerle İtalya arasında yapılmakta olan barış konferansı müzakereleri esnasında da çeşitli girişimlerde bulunarak, Mentеше Adaları’nın tamamının kendisine verilmesini talep etmiştir¹⁶⁸. Konsey’in 11 Eylül 1945’de Londra’da yapılan ilk toplantısından itibaren İtalya ile yapılacak olan barış antlaşması ve ABD Dışişleri bakanı James F.Byrnes tarafından, silahsızlandırılarak Yunanistan’a devredilmek üzere ortaya atılan 12 Adalar konusu ele alınmaya başlanmıştır¹⁶⁹.

Mentеше Adaları’nın kendisine verileceğinden emin olan Yunanistan, Türk-İtalyan teknisyenler arasında düzenlenmiş ancak onaylanarak bir antlaşma haline getirilmemiş olan “28 Aralık 1932 tarihli teknisyenler zaptını¹⁷⁰” da İtalyan barış antlaşmasına dahil ettirmek için gayret göstermiştir. Bu girişim Yunanistan’ın “sınırsız iştah”ından şikayetçi olan Sovyet Dışişleri bakanı Molotov’un karşı çıkmasıyla başarılı olamamıştır¹⁷¹.

Konsey toplantılarında Mentеше Adaları konusunun Nisan, Mayıs ve Haziran 1946’da muhtelif zamanlarda olmak üzere toplam 9 kez görüşüldüğü ve özellikle 29 Nisan 1946’da geniş bir şekilde tartışıldığı görülmektedir. Bu toplantı esnasında İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, İngilizler tarafında muhafaza edilen bu adaları Yunanistan’a devretmek (return¹⁷²) istediklerini belirtmiştir. ABD Dışişleri Bakanı James F.Byrnes ise bu konuda daha önce öne sürdüğü

167 Bu konuda detaylı bir inceleme için bkz. Ulvi Keser, Yardım Et Komşu; İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Yunanistan’a Yardım Faaliyetleri, Kıbrıs Türk Kültür Derneği yay., Ankara, 2005.

168 Kurumahmut, *a.g.e.*, s.7.

169 Armaoğlu, “Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi-4”, *Tercüman*, 30 Kasım 1985.

170 28 Aralık 1932 tarihli teknisyenler zaptı’nın niteliği için bkz. Başeren, *a.g.e.*, ss.114-116.

171 Yalçın Diker, “Mentеше Adalarının (On İki Ada) İkinci Dünya Savaşı Başlangıcındaki ve Sonrasındaki Statüsü ile 1947 Paris Antlaşmasından Günümüze Uzanan Sorunlar”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Ankara, 1998, s.39.

172 Burada Bevin tarafından bir dil sürçmesi olarak kullanılan *return* (geri vermek) kelimesi yerine, daha sonraki görüşmelerde *cede* (bırakmak, terk etmek) kelimesi kullanılacaktır. Bkz. Armaoğlu, “Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi-4” *Tercüman*, 30 Kasım 1985.

gibi adaların silahsızlandırılarak Yunanistan'a verilmesi gerektiğini ifade etmiş ve Fransa temsilcisi tarafından bu fikirler desteklenmiştir. Rusya ise İtalya ve Fransa'da komünist partilerin iktidara gelmesi ve ABD'nin Avrupa işlerinden çekilmesi beklentisi ile konuyu sürüncemede bırakarak zaman kazanmaya ve çıkar sağlamaya çalışmaktadır¹⁷³. Bu toplantılarda dikkati çeken hususlar; ABD ve İngiliz temsilcilerinin Konsey çalışmalarının başlangıcından itibaren büyük bir istekle Yunanistan'ın tüm toprak isteklerini desteklemekte oldukları, Fransa temsilcisinin de bunlara iştirak etmekte olduğudur. Diğer Konsey üyesi Rusya ise İtalya'nın toprak meselelerini bir bütün olarak ele alınmasını istemekte ve İtalyan sömürgelerinden Trablusgarp (Libya) ve 12 Ada'da üs talep etmektedir. Yunanistan Konsey çalışmaları boyunca İtalya ve Almanya'nın işgaline uğrayarak düştüğü "mağdur" durumu, toprak isteklerinin yerine getirilmesi için sonuna kadar sömürecek¹⁷⁴. Yunanistan, bu gayretlerinin karşılığını çok geçmeden alacak ve Paris Barış Konferansı'nda 30 Nisan 1946'da açıklanan resmi tebliğde, Rodos ve 12 Ada'nın prensip olarak Yunanistan'a devredileceği açıklanacaktır¹⁷⁵.

27 Haziran 1946'da yapılan Konsey toplantısında Rus temsilcisi Molotov'un sürpriz bir şekilde adaların Yunanistan'a verilmesine karşı çıkmayacağını açıklaması karşısında ABD Dışişleri Bakanı Byrnes o kadar şaşırmıştır ki "...kendime gelebilmem için birkaç dakika zaman gerekti." diyecektir¹⁷⁶. Armaoğlu, Ruslardaki bu tavır değişikliğinin sebepleri olarak; kendi uyduları haline getirmekte oldukları Romanya, Bulgaristan, Macaristan gibi ülkelerle barış antlaşmalarının yapılmasını çabuklaştırmak ve Yunanistan'da Rusya'nın da desteğiyle başlamak üzere olan iç savaş olarak değerlendirmektedir¹⁷⁷.

Paris Barış Konferansı kararları Yunanistan Parlamentosu'nda büyük bir sevinçle karşılanmış, Atina'da büyük gösteriler yapılmış ve adalar üzerine Yunan bayrakları atılmıştır¹⁷⁸. Başbakan Çaldaris bu karar üzerine Paris'teki 4 büyük devletin dışişleri bakanlarına teşekkür telgrafları göndermiştir¹⁷⁹. İtalya'da ise Rodos ve 12 Ada'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda bir memnuniyetsizlik görülmemektedir¹⁸⁰.

Bu dönem Türk basınında belki de İtalya, Almanya ve İngiltere'nin elindeyken yarattığı sorunlardan dolayı; Rodos,12 Ada ve Meis'in zayıf Yunanistan'a devri olumsuz bir hava yaratmamıştır. Ulus gazetesi haberi "12 Ada'nın Yunanistan'a devri kararlaştırıldı" manşetiyle duyurmakta,¹⁸¹ Yeni Asır,

173 *Akşam*, 30 Haziran 1946.

174 Armaoğlu, "Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi-4" *Tercüman*, 30 Kasım 1985.

175 *Akşam*, 30 Nisan 1946.

176 *Yeni Asır*, 29 Haziran 1946.

177 Armaoğlu, "Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi-5" *Tercüman*, 1 Aralık 1985.

178 *Yeni Asır*, 8 Temmuz 1946.

179 *Yeni Asır*, 30 Haziran 1946.

180 *Akşam*, 30 Haziran 1946.

181 *Ulus*, 28 Haziran 1946.

“Paris konferansı dün mesut bir sürpriz ile karşılaştı” ve “12 Adalar Meselesi Halledildi” manşetini atmaktadır¹⁸². Hüseyin Cahit Yalçın ise köşe yazısında; “Bundan 25 yıl önce 12 Adanın Yunanistan’a verilmesi söz konusu olsaydı Türkiye’de büyük fırtına kopardı. Bugün ise fırtına değil, memnuniyet dalgalarıyor” demektedir¹⁸³.

Sonuçta, Paris-İtalyan Barış Antlaşması, 10 Şubat 1947’de İtalya dahil olmak üzere 21 ülke tarafından imzalanmıştır¹⁸⁴. Paris-İtalyan Barış Antlaşması’nın 14.maddesi ile 1923 Lozan Barış Antlaşması’nın 15.maddesi kapsamında Türkiye tarafından İtalya’ya devredilmiş olan; Rodos, 12 Ada (Stampalia, Kalki, Skarponto, Kazos, Piskopis, Misiros, Kalimnos, Leros, Patnos, Lipsos, Simi ve Kos) ve Meis bitişik adacıklarıyla birlikte “silahsızlandırılarak ve öyle kalması şartıyla” Yunan egemenliğine verilmiştir¹⁸⁵.

Paris-İtalyan Barış Antlaşması’nın imzasından sonra Rodos, 12 Ada ve Meis adasındaki İngiliz askeri idaresi 1 Nisan 1947’de Yunan askeri idaresine devredilmiştir. Yunanistan 1948’de bu adaları 12 Ada (Dodecanese) adı altında kendi topraklarına dahil etmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nda yaşadığı işgal ve mağduriyetleri kendi lehine kullanan ve harbin galipleri tarafından desteklenen Yunanistan’ın toprak talepleri böylece karşılanmış ve Rodos ve 12 Ada’da yaklaşık 389 yıllık Türk egemenliği ve 35 yıllık İtalyan hakimiyeti sona ermiş oluyordu. Rodos ve İstanköy Türkleri yeniden “tabiyet değiştirmek veya öztopraklarını terk etmek” gibi birbirinden acıklı seçeneklerle karşı karşıya kalıyorlardı¹⁸⁶.

9. Türkiye’nin Paris-İtalyan Barış Görüşmesi ve Menteşe Adaları’nın Yunanistan’a Verilmesine İlişkin Tutumu

İkinci Dünya savaşını Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çelişkiler sonucunda yarattıkları bir sorun olarak değerlendirerek, kendine has bir tarafsızlık politikası takip eden ve Müttefikler ve Mihver’in baskılarına rağmen savaşa girmeyen Türkiye, savaşın sonunda Birleşmiş Milletler’e dahil olmak

182 Yeni Asır, 29 Haziran, 1946.

183 H.Cahit Yalçın, “On İki Ada”, *Haber*, 1 Temmuz 1946.

184 *Ulus*, 11 Şubat 1947.

185 Paris Barış Antlaşması Madde:14:

“1. İtalya işbu antlaşma ile aşağıda belirtilen Oniki ada(Dodecanese islands)’yı tüm egemenliği ile Yunanistan’a terk eder: Stampalia(Astropalia), Rhodes(Rhodos), Calki(Kharki), Scarpanto ,Casso (Casso), Piscopis(Tilos), Misiros(Nisiros), Calimnos(Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos(Lipso), Simi(Symi), Cos(Kos) ve Castellorizo ve bitişik adacıklar.

2.Bu adalar silahsızlandırılacak ve öyle kalacaklardır.

3.Bu adaların Yunanistan’a devriyle ilgili usul ve teknik şartlar Birleşik Krallık hükümeti ile Yunanistan hükümeti arasında anlaşma ile karar verilecektir ve bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.” Antlaşmanın Metni için bkz. United Nations Treaty Series Volume:49. (<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume49.pdf>, erişim tarihi 09.03.2016).Tercüme tarafımdan yapılmıştır.

186 Turan, *a.g.m*, s.119.

maksadıyla 23 Şubat 1945'de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Savaş sonunda Boğazlar ve Doğu Anadolu'da toprak talepleri sebebiyle ağır bir Sovyet baskısı altında olan ve uluslararası arenada siyasal yalnızlık içinde bulunan Türkiye, Rodos ve 12 Ada üzerindeki meşru haklarını Dünya kamuoyuna duyuramamıştır. Sovyet baskısına karşı ABD ve müttefiklerden destek aramak zorunda kalan Türkiye, Ege Denizi'nde Yunan ve ABD donanmaları ile birlikte tatbikat yaparak, Sovyetler Birliği'ne gözdağı vermeye çalışmaktadır¹⁸⁷.

Türk Hükümeti sonraki yıllarda, Rodos ve 12 Ada hakkında bu dönemde izlenen politika sebebiyle eleştirilmiş, beceriksizlikle ve bu adaları elden kaçırmakla itham edilmiştir. Cengiz Orhonlu, Türkiye'nin 12 Ada dolayısıyla görüşmelere katılmak istediğini ancak bu adaların Yunanistan'a verilmesi keyfiyetinde çekimser kaldığını, böylece Türk hükümetinin adalar üzerindeki Yunan hakimiyetini tanımaktan kaçınmış olduğunu belirtmektedir¹⁸⁸.

Oysa Yunanistan bu dönemde çok önemli iç ve dış sorunlarla karşı karşıyadır. Arnavutluk ve Bulgaristan'la süren sınır sorunları ve 1949'a kadar sürecek iç savaş ülkede istikrarı ortadan kaldırmıştır¹⁸⁹. Bu adaları ilhaka hazırlanan Yunanistan Türkiye ile karşı karşıya gelmek istememektedir. İtalya ise kendi iç ve dış meseleleriyle fazlasıyla meşgul olduğundan adaların Yunanistan'a verilmesine razıdır. Hatta Washington'daki İtalyan büyükelçisi hükümetinin bu konudaki niyetini açıklamıştır¹⁹⁰.

Paris-İtalyan Barış Antlaşması'nın 88.maddesi, İtalya ve Arnavutluk ile savaş durumunda olan ancak konferansa katılamayan devletlere bu anlaşma açısından "ortak devlet" muamelesi yapılmasına olanak vermektedir. Türkiye İtalya'ya savaş ilan etmemiş olduğu için bu maddeden faydalanamamış ve Paris-İtalyan Barış görüşmelerinde imzacı olarak yer alamamıştır. Bu durum gelecek yıllarda Yunanistan bu adaları silahlandırmaya başladığında Türkiye'nin yaptığı itirazlara Yunanistan'ın Türkiye'nin Paris-İtalyan Barış Antlaşması'nın tarafı olmadığı biçiminde karşılık vermesine zemin hazırlayacaktır¹⁹¹.

Türkiye hükümetinin bu görüşmeler esnasındaki tutumuyla ilgili olarak, Cüneyt Arcayürek, eski dışişleri bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil'i kaynak göstererek, Türkiye'nin İngiltere tarafından adalar konusunda Paris Barış Konferansı'na davet edildiğini, bu konuda yazılı belgenin fotokopisinin Çağlayangil'e verildiğini, Türk Hükümeti'nin bu konferansa katılmak istemediğini ve sonunda adaların Yunanistan'a verildiğini ifade etmiştir¹⁹². Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri F.Cemal Erkin, böyle bir davet

187 *Yeni Asır*, 6 Eylül 1946.

188 Orhonlu, *a.g.e*, s.4.

189 Özet bilgi için Bkz.Melek Fırat, "Yunan İç Savaşı", *Türk Dış Politikası*, C.I, (Ed.Baskın Oran),17. Baskı, İletişim yay, İstanbul, 2012, s.582.

190 Orhonlu, *a.g.e*, ss.3-4.

191 Armaoğlu, , "Belgelerin Işığında Oniki Ada Meselesi-6" *Tercüman*, 2 Aralık 1985.

192 Arcayürek, *a.g.e*, s.449.

gelmediğini ve anılan konferansın galip devletler ile mağluplar arasında yapılan toplantı olduğunu ifade ederek, olayı hatıralarında şöyle anlatmaktadır: "... Konferans münasebetiyle, ben genel sekreter sıfatıyla hükümetten toplantıya katılmak hususunda veya hiç değilse adalar konusunda Müttefikler nezdinde girişimde bulunulup bulunulmayacağını sordum. Hükümet konuyu görüştü ve savaşa katılmadığımız için hiçbir istekte bulunulmaması hususunda bana talimat verdi...Hiç şüphesiz emre riayet edilecekti. Ancak adaların ani kaderi karşısında derin bir hüznü kapılmamaya da imkân yoktu"¹⁹³. Yılmaz Altuğ ise makalesinde, İngilizler tarafından Türk Hükümeti'ne gönderildiği öne sürülen belgenin fotokopisini Çağlayangil'e verdiği iddia edilen Şükrü Elekdağ ile yaptığı telefon görüşmesinde; Elekdağ'ın Çağlayangil'e böyle bir beyanda bulunmadığı ve böyle bir belgenin Dışişleri Bakanlığı arşivinde mevcut olmadığı bilgisini aldığını ifade etmektedir¹⁹⁴.

Erkin hatıralarında, Türk Hükümeti'nin toplantıya katılmak için girişimde bulunulmaması talimatına rağmen, Paris Barış Konferansı'ndan gelen Menteşe Adaları'nın Yunanistan'a bırakılacağı haberleri üzerine, İngiliz ve ABD büyükelçileri ile görüşerek, Anadolu kıyılarına en yakın olan adaların Türkiye'ye devri suretiyle adil bir paylaşım önerdiğini, bir süre sonra İngiliz Büyükelçi tarafından kendisine; adalar konusunda ABD ve Sovyetler Birliği'nin anlaşmaya vardığı, Sovyetlerin Boğazlar konusunda bir taleple ortaya çıkmasına yol açmamak için bu adaların silahsızlandırılarak Yunanistan'a bırakıldığı cevabının verildiğini ifade etmektedir¹⁹⁵.

Yunanistan böylece yüzyıllık emelini kuvvetli hamileri sayesinde gerçekleştirmiş oluyor ve Ege coğrafyasında Yunanistan lehine ve Türkiye aleyhine aşırı bir dengesizlik meydana geliyordu. Bu dengesizlik ve Yunanistan'ın devam eden aşırı yayılma istekleri sonucunda Ege'de egemenlik ihtilafları çok geçmeden meydana çıkmaya başlayacaktır. 1996 yılında meydana gelen "Kardak Krizi", Ege'deki temel sorunun "egemenlik sorunu" olduğunu açıkça ortaya koyacak ve Türk kamuoyunda Ege sorunları bambaşka boyutlar kazanacaktır¹⁹⁶.

Bugün Ege Denizi'nde Yunanistan'a ait olan adalar, egemenliği Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde yapılan anlaşmalarla İtalya ve Yunanistan'a devredilen adalardan ibarettir. Kurumahmut-Başeren tarafından yapılan bir çalışmaya göre; Ege Denizi'nde büyük bir kısmı Menteşe Adaları bölgesinde olmak üzere egemenliği devredilmemiş durumda bulunan 150'den fazla ada, adacık ve kayalık mevcuttur. Tarihi gelişim süreci içinde Yunanistan'a devredilmeyen bu ada, adacık ve kayalıklarda bugün Türk egemenliğinin devam ettiği değerlendirilmektedir¹⁹⁷.

193 Erkin, a.g.e, s.228.

194 Altuğ, a.g.e, s.521.

195 Erkin, a.g.e, s.229.

196 Milliyet, 6 Ekim 1998, Cumhuriyet, 3 Haziran 1999.

197 Ali Kurumahmut, Sertaç Hami Başeren, Ege'de Gri Bölgeler, Unutul(may)an Türk Adaları, TTK yay., Ankara, 2004, ss.75-76.

Sonuç

Menteşe Adaları üzerindeki Osmanlı egemenliği, fethedildiği 1522'den İtalyan işgaline uğradığı 1912 yılına kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Trablusgarp savaşı esnasında İtalya tarafından Mayıs 1912'de işgal edilen Rodos ve 12 Ada, Uşi Antlaşması hükümlerine aykırı olarak Osmanlı Devletine iade edilmemiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 15.maddesi ile Menteşe Adaları'ndan Rodos ve Meis dahil olmak üzere toplam 14 adedi ismen sayılarak İtalya'ya devredilmiştir.

İki savaş arası dönemde eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmeye çalışan ve Akdeniz'i Mare Nostrum (Bizim Deniz) diye adlandıran Faşist İtalya hükümeti tarafından tahkim edilerek silahlandırılan bu adalar, Anadolu'nun güvenliğini tehdit etmesi sebebiyle Genç Türkiye Cumhuriyeti için sürekli endişe konusu olmuştur.

İkinci Dünya savaşında İtalyan egemenliğindeki Menteşe Adaları, Eylül 1943'de İtalya'nın savaş dışı kalması sonrasında, Müttefikler ve Mihver tarafından Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa katılmasını etkilemek maksadıyla yürüttükleri bir harekât silsilesine maruz kalmıştır. Özellikle Rodos'un ele geçirilmesi mücadelesi ve bu harekâtın sonunda Müttefiklerin başarısızlığı, Churchill'in Türkiye'yi savaşa sokma çabalarında sonun başlangıcını işaret etmektedir. Almanlar tarafından işgal edilen Menteşe Adaları savaşın sonuna kadar Almanların kontrolünde kalmıştır.

Savaşın sonuna doğru, Almanlar Balkanlar ve Ege'yi terk ederlerken, adalardan bazılarını Türkiye'ye devretmeyi teklif etmişler, ancak bu teklifle ortaya çıkan fırsattan Türk Hükümeti; İngiltere'nin karşı çıkması, Sovyet tehlikesi gibi sebeplerle ve savaşa girmemiş olduğu için ganimetten faydalanamayacağı mülahazaları ile müzakere dahi etmeden reddederek yeterince faydalanamamıştır.

Sovyetler 1944 Sonbaharında Balkanlarda hızla ilerleyerek; Romanya ve Bulgaristan'a girmişlerdir. Bu durum karşısında İngiltere de Yunanistan'a kuvvet çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile ilişkileri oldukça gergin olan ve tehdit altında olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile dayanışmasını göstermek üzere Kasım 1944'de Rodos ve 12 Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını açıklamıştır.

İkinci Dünya savaşında Müttefikler ve Mihver devletlerinin baskılarına rağmen savaşa iştirak etmeyen Türkiye, savaşın sonunda Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Savaşın sonuna doğru Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak isteyen Sovyetler Birliği'nin yoğun baskısı altında kalan Türkiye,

Menteşe Adaları üzerindeki meşru haklarını yeterince savunamamıştır. Sovyet baskısına karşı yalnız kalan, ABD ve müttefiklerden destek aramak zorunda kalan Türkiye, bu dönemde ABD ve İngiltere'nin Yunanistan'a destek vermeleri sebebiyle, adaların Yunanistan'a verilmesi kararına karşı çıkamamıştır.

Paris-İtalyan Barış Antlaşması ile Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması kapsamında İtalya lehine hükümler hakkında vazgeçmiş olduğu Mentese Adaları, halkının çoğunluğunun Rum olması gerekçesine dayanılarak, plebisit yapılmasına bile gerek görülmeden Yunanistan'a devredilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın Anadolu kıyılarına yakın adaların askerlikten tecrit edilmesi hükmüne paralel olarak, bu adaların silahsızlandırılması ve öyle kalması hükmü koyulmuştur. Böylece Lozan Barış Antlaşmasıyla Ege'de kurulmuş olan Türk-Yunan dengesi Türkiye'nin aleyhine değişmiştir.

İkinci Dünya savaşı esnasında önce İtalya'nın ve daha sonra Almanya'nın saldırısına uğrayan ve savaş sırasında yaşadığı mağduriyeti en iyi şekilde kullanan Yunanistan, ABD ve İngiltere'nin de yardımlarıyla Paris-İtalyan Barış Antlaşması kapsamında Rodos,12 Ada ve Meis'in İtalyanlardan alınarak kendisine verilmesi sonucunda emeline ulaşmıştır. ABD ve İngiltere'nin bu kararı almasındaki en güçlü gerekçe bu adaların yerli halkının çoğunlukla Rum olmasıdır. Gerçekte bu dönemde özellikle Rodos ve İstanköy'de kayda değer bir Türk nüfusu da yaşamaktadır. Diğer yandan, Türkiye'nin savunma ihtiyaçları ve jeopolitik konumu bu kararı alırken göz önüne alınmamıştır. Türkiye ise İtalya tarafından kendisinden zorla alınan bu adaların egemenliği konusunda karar verilen bu görüşmelere gözlemci olarak dahi iştirak edememiştir.

Rodos ve 12 Ada'daki Türk-Müslüman varlığında daha önce İtalyan işgali sonrasında önemli azalmalar meydana gelmekle birlikte, adalardaki Türk nüfusu özellikle Yunanistan'a verildikten sonra dramatik bir şekilde azalmış, bir çok Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye ile tam bir vücut teşkil eden ve Anadolu'nun mütemmim cüzlerinden ibaret olan Mentese Adaları'nın Türkiye için önemi aslında buraların sadece Yunanistan'ın eline geçmesi ve silahlandırılması meselesi değildir. Bu adaların emperyalist bir devlet tarafından ele geçirilmesi durumunda, bu devlet tarafından Ortadoğu ve Asya'ya yapacağı bir harekât için üs olarak kullanılması tehlikesidir. Anadolu'nun güvenliği kıyısında bulunan adalardan başlamaktadır. Yunanistan için bu adaların kendi ana kıtasının savunulması için böylesine stratejik bir önemi yoktur çünkü adalar Yunan ana karasından oldukça uzaktadır. Diğer taraftan Yunanistan bu adaları savunabilmek için gerektiği kadar kuvvetli olmadıktan başka, bu adaların savunulması bakımından Türkiye kadar hassas değildir.

1996 yılında meydana gelen "Kardak Krizi" sonrasında Ege'deki temel sorunun "egemenlik sorunu" olduğunu açıkça ortaya çıkmış ve Türk kamuoyunda Ege sorunları bambaşka boyutlar kazanmıştır. Son yıllarda

yapılan çalışmalarda Ege Denizi'nde büyük bir kısmı Menteşe Adaları bölgesinde olmak üzere egemenliği devredilmemiş durumda bulunan 150'den fazla ada, adacık ve kayalığın mevcut olduğu ortaya koyulmuştur. Bugün Ege Denizi'nde Yunanistan'a ait olan adalar, egemenliği Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde yapılan anlaşmalarla İtalya ve Yunanistan'a devredilenlerden ibarettir. Tarihi gelişim süreci içinde Yunanistan'a devredilmemiş olan ada, adacık ve kayalıklar konusunun; dönemsal ayrıntılar dikkate alınarak incelenmesi ve yerli ve yabancı arşivlerde yer alan belgelere dayalı olarak ortaya koyulmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Akşam,
Anadolu,
Ayın Tarihi,
Belleten,
Cumhuriyet,
Haber,
Milliyet,
OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi) Dergisi,
Silahlı Kuvvetler Dergisi,
Son Havadis,
Son Telgraf,
Tan,
Tercüman,
Türk Kültürü Dergisi,
Ulus,
Vatan,
Yeni Asır,
Yeni Sabah,
TBMM Zabıt Cerideleri.

II. Kitaplar

ARCAYÜREK, Cüneyt, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul,2010.*

AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yay., Ankara, 1991.*

BALDUCCİ, Hermes, (Çev.Celâlettin Rodoslu), *Rodos'ta Türk Mimarisi, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1987.*

- BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar,(1939-1954)*, Milliyet yay., İstanbul,1977.
- BASTIYALI, Mehmet, *Rodos ve Onikiadalar Tarihi*, Arkadaş Matbaacılık, İzmir, 1999.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım.III,Paylaşmalar, TTK yay., Ankara, 1983.
- BİLGE, Suat, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1992.
- CARTIER, Raymond, *2. Dünya Savaşı*, C.II , Meydan Gazetecilik yay., İstanbul, 1975.
- ÇELEBİ, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, AAM yay., Ankara, 2002.
- ÇELİKKOL, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1992.
- _____, *İstanköy'de Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK yay., Ankara, 1990.
- DENNISTON, Robin, (Çev: Sinan Gürtunca), *Churchill'in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye, 1942-1944*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.
- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 1994.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay.,Ankara, 1953.
- ERİNÇ, Sırrı, YÜCEL, Talip, *Ege Denizi,Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, 2.Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ankara, 1998.
- ERKİLET, H. Pamir, *2. Cihan Harbi ve Türkiye*, C.I, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar Yorumlar*, C.I, 2.Baskı , TTK yay.,Ankara, 1987.
- Franz Von Papen'in Anılarından*, (Der.Necip Azakoğlu), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015.
- GÖNLÜBOL Mehmet, SAR Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 1997.
- GÜRÜN, Kâmuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, C.III, 1939-1945,Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000.
- _____,*Türk-Sovyet İlişkileri, (1920-1953)*, 2. Baskı,TTK yay., Ankara, 2010.
- SSCB Dışişleri Bakanlığı, *İkinci Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları*, (Çeviren: Levent Konyar) Cumhuriyet yay., İstanbul, 2000.
- HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, AAM yay., Ankara, 2015.
- İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi yayınevi, Ankara, 1987.

- KABAĞAÇLI, Cevat Şakir, (Halikarnas Balıkcısı), (Yay..Haz.Şadan Gökova), Hey Koca Yurt, 6. Baskı, Bilgi yayınevi, Ankara, 2001.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu İlk Nüfus Sayımı, 1831*, Başvekâlet İstatistik U.M. Neşriyatı: No. 195, Ankara, 1943.
- KESER, Ulvi, *Yardım Et Komşu; İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardım Faaliyetleri*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği yay.,Ankara, 2005.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.II, 6. Baskı, İletişim yay., İstanbul, 2013.
- KODAMAN, Bayram (Yay. Haz), *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, TTK yay., Ankara, 1993.
- CIANO, Galeazzo, *Kont Ciano'nun Hatıraları*, (Çev.Zübeyir Aker), Vatan Matbaası, İstanbul, 1946.
- KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 2.Baskı, Yordam Kitabevi yay.,İstanbul, 2012.
- KURUMAHMUT, Ali (Yay.Haz.), *Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK yay., Ankara, 1998.
- KURUMAHMUT Ali, BAŞEREN, Sertaç Hami, *Ege'de Gri Bölgeler, Unutul(may) an Türk Adaları*,TTK yay.,Ankara, 2004.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Ege Adalarında Türk Egemenliği", *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, (Yay.Haz.Ali Kurumahmut), TTK yay., Ankara, 1998.
- MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, 6. Baskı, TTK yay.,Ankara, 1995.
- MUMCU, Uğur, *Kırkların Cadı Kazanı*, 22.Baskı, Umag Vakfı yay., İstanbul, 1990.
- ÖNDER, Zehra, (Çev.Leyla Uslu), *İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Bilgi yayınevi, Ankara.
- PARKER, R.A.C., (Çeviren: Müfit Günay), *II. Dünya Savaşı*, 2. Baskı, Dost yay., Ankara, 2009.
- SAKA, Mehmet, *Ege Denizinde Türk Hakları*, Hareket yay., İstanbul, 2002.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, 21.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012.
- SEVİM Ali, MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK yay.,Ankara,1995.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, (1920-1945), 3. Baskı,TTK yay., Ankara, 2000.
- ŞİMŞİR, Bilâl, *Ege Sorunu Belgeler*, C.I, (1912-1913), 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1989.
- _____, *Ege Sorunu Belgeler*, C.II, (1913-1914), 2. Baskı, TTK yay., Ankara, 1989.
- _____, *Lozan Telgrafları*, C.I, 1922-1923, TTK yay, Ankara, 1990.

TAŞKIRAN, Cemalettin, *On İki Ada Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar*, 4. Baskı, Babıali Kültür yay., İstanbul, 2010.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, *Ordu ve Politika*, Bedir yay., İstanbul, 1967.

Gn.Kur.ATASE Bşk.lığı, *TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, (1912-1913)*, C.III, Ks.II, Genelkurmay yay.,Ankara, 1993.

_____, *TSK Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı- İtalya Harbi*, Ankara, 1981.

WEİSBAND, Edward, (Çev.M.Ali Kayabal), *2.Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet yay., İstanbul, 1974.

III. Sözlükler ve Ansiklopediler

AKDİKMEN, Resuhi (Haz.), *Langenscheid Standart İngilizce-Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi yay., İstanbul, 1995.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C.20, 15. Baskı, Ana yayıncılık, İstanbul, 1990.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25.Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2008.

IV.Makaleler

AK, Gökhan, "Tarih, Deniz ve Egemenlik: Ege'nin İsporadları" *Menteşe Adaları'nın Dünü ve Bugünü*, ÇTTAD, XIV/29,(2014/Güz).

ALTUĞ, Yılmaz , "İkinci Dünya Savaşından sonra Yunanistan'a Verilen Adalar Meselesi", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul, ATASE yay., Ankara, 1998.

ARAS, Tevfik Rüşti, "On İki Ada", *Tan*, 25 Temmuz 1945.

BENİCE, Ethem İzzet, "On İki Adalar ve Bir Teklif", *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945.

ARMAOĞLU, Fahir, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-1", *Tercüman*, 27 Kasım 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-2", *Tercüman*, 28 Kasım 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-3", *Tercüman*, 29 Kasım 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-4", *Tercüman*, 29 Kasım 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-5", *Tercüman*, 30 Kasım 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-6", *Tercüman*, 1 Aralık 1985.

_____, "Belgelerin Işığında 12 Ada Meselesi-7", *Tercüman*, 2 Aralık 1985.

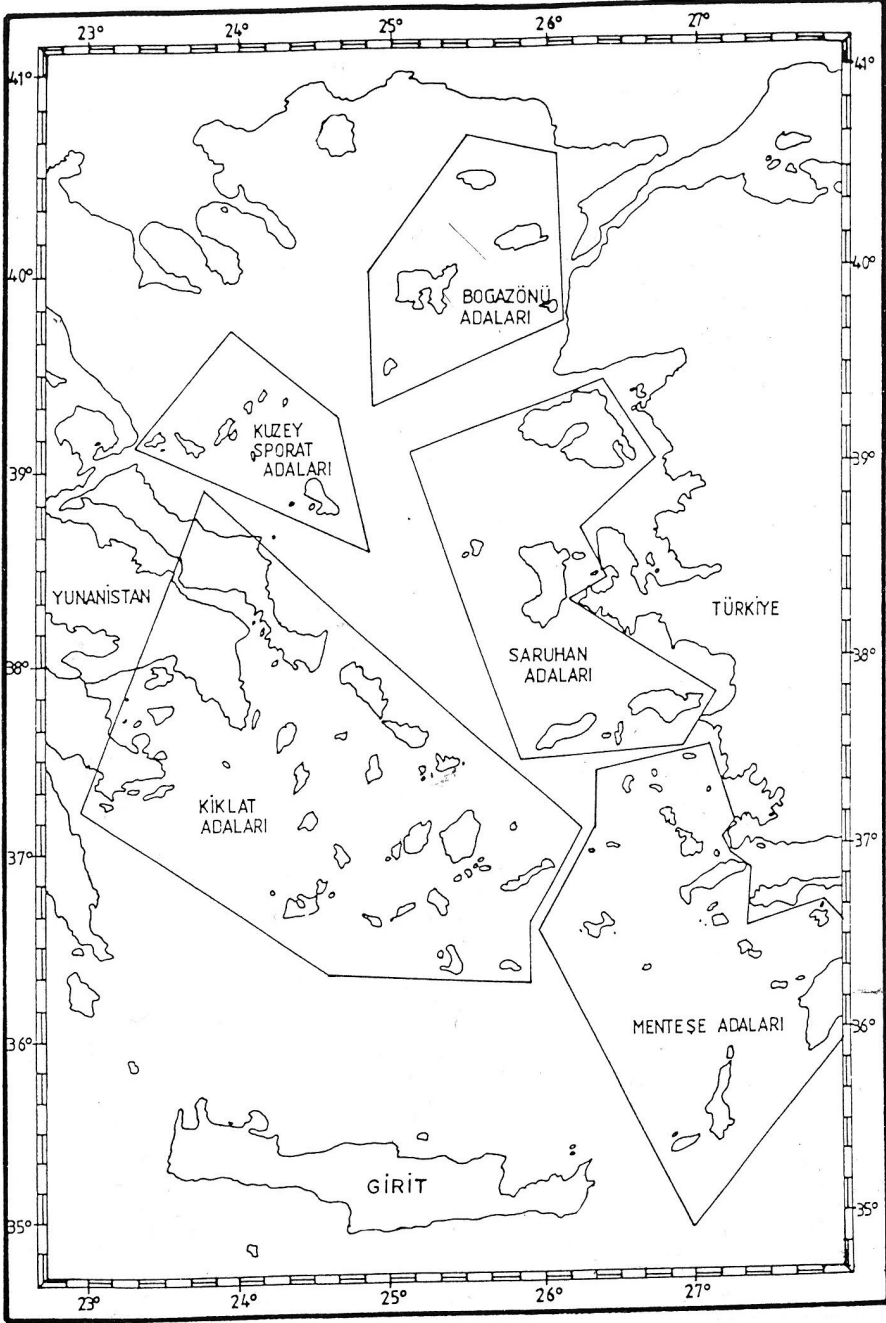
- BAŞEREN, Sertaç Hami, "Ege Adalarının Hukuki Statüsü", *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, (Yay. Haz. Ali Kurumahmut), TTK yay.,Ankara, 1998.
- BENİCE, Etem İzzet, "On İki Adalar ve Bir Teklif", *Son Telgraf*, 26 Temmuz 1945.
- DİKER, Yalçın, "Menteşe Adaları'nın (On İki Ada) İkinci Dünya Savaşı Başlangıcındaki ve Sonrasındaki Statüsü ile 1947 Paris Antlaşmasından Günümüze Uzanan Sorunlar", *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I,İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Ankara,1998.
- FENİK, Advıye "Ya Şu On İki Ada", *Son Havadis*, 29 Ekim 1971.
- FIRAT, Melek, "Yunan İç Savaşı", *Türk Dış Politikası*, C.I, (Ed.Baskın Oran),17. Baskı, İletişim yay, İstanbul, 2012.
- GİOLİTTİ, Giovanni, "Hatıralar", *Zaman*, 29 Temmuz-10 Eylül 1935.
- KALELİOĞLU, Oğuz, "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea", Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S.41, Mayıs 2008.
- KURTCEPHE , İsrafil, "Rodos ve 12 Adanın İtalyanlarca İşgali", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı.2, Ankara, 1991.
- ORHONLU, Cengiz, "On İki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu", *Türk Kültürü*, S.24, Ekim 1964, Yıl.II, Ankara, 1964.
- ORHONLU,Cengiz, "On İki Ada Meselesi", *Türk Kültürü*, S.23, Eylül 1964, Yıl. II, Ankara, 1964.
- SERTEL, Zekeriya, "Yunanistan ve Türkiye", *Tan*, 15 Temmuz 1945.
- TURAN, Şerafettin, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, C.XXIX, S.113, Ocak 1965.
- UZGEL, İlhan,"İtalya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, C.I, (Ed.Baskın Oran),17. Baskı, İletişim yay, İstanbul, 2012.
- ÜLKÜMEN, Selahattin, "İkinci Dünya Savaşının Bilinmeyen Bir Yönü-Almanlar Rodos Konsolosluğumuzu Bombalamışlardı", *Milliyet*, 1 Mart 1974.
- YALMAN, Ahmet Emin, "İtalyanlar ve Biz", *Vatan*, 2 Haziran 1924.
- YILDIRIM, Kadir, "Meis Sorunu", *Milliyet*, 31 Ekim 1985.

V. İnternet Kaynakları

- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume49.pdf> (Erişim tarihi: 09.03.2016).
www.visitgokceada.com.tr. (Erişim tarihi: 23.03.2016).

EKLER

Ek-1 Ege Denizi Ada Grupları¹⁹⁸

198 Ali Kurumahmut (Yayına Hazırlayan), *Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, TTK yay., Ankara, 1998, Ek-6.

EK-2: Doğu Ege Adaları Listesi¹⁹⁹

Sıra No	Bölge Adı	Osmanlıca-Türkçe Adı	Haritalardaki Adı
1	Boğazönü Adaları	Semadirek, Semendirek veya Semendire	Samotraki
2	" "	Zürafa Kayası	Zurafa
3	" "	Gökçeada (İmroz) *	Gökçeada (Lembro)
4	" "	Tavşan Adası	Tavşan Adası
5	" "	Bozcaada	Bozcaada (Tenedos)
6	" "	Limni veya İlimli	Limnos
7	" "	Bozbaba	Evstratios
8	Trakya Adası	Taşoz	Thasos
9	Saruhan Adaları	Midilli	Lesvos
10	(Koyun Adaları)	Koyun Adası	Inussa
11	(Koyun Adaları)	Paşa	Passa
12	(Koyun Adaları)	Vaton	Vatos
13	(Koyun Adaları)	Gavati	Pondiko
14	Saruhan Adaları	Sakız	Khios
15	" "	İpsara	Psara
16	" "	Andiipsara	Andipsara
17	" "	Sisam	Samos
18	" "	Alhikerya, Kerye veya Karyot	İkarya
19	" "	Hurşid	Furni
20	" "	Fornoz veya Fornozlar	Fimena
21	" "	Kalari veya Venedik Kayaları	Kalegeri-Kalogeros

* Osmanlı yönetiminde "İmroz" olan adanın adı, 29 Temmuz 1970 tarih ve 8479 sayılı Kararname ile "Gökçeada" olarak değiştirilmiştir.

Bkz: visitgokceada.com.tr. (Erişim tarihi 23.03.2016).

199 Bu tablo hazırlanırken istifade edilen eser: Sertaç Hami Başeren, Ali Kurumahmut, *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, SAEMK yay., Ankara, 2003, ss.135-137.

	Menteşe Adaları	Eşek	Gaidaros
22	"		
23	"	Mandıraki veya Nergisçik	Arki
24	"	Batnos veya Patnoz	Patnos
25	"	Eşekler veya Lipso	Lipso
26	"	Farmakuza, Farma veya Bulamaç	Farmakonisi
27	"	Leryoz veya İlyoz	Leros
28	"	Kelemez	Kalimnos
29	"	Kalolimni	Kalolimnos
30	"	Kardak	Kardak, Limnia
31	"	Keçi veya Kapari	Pserimos
32	"	Koçbaba veya Koçpapas	Levita
33	"	Ardıçık veya Zenari	Kinaros
34	"	Kendiros	Liadi
35	"	İstanköy	Kos
36	"	Yali veya Sakarcılar	Yiali
37	"	İncirli	Nisiros
38	"	Kandilli veya Çerte	Kandheloussa
39	"	İleki, İleki veya İlyaki	Tilos
40	"	Askino	Anditilos
41	"	Nimos	Nimos
42	"	Sömbeki	Simi
43	"	Rodos	Rhodos

44	"	"	Limoniye veya Alimya	Alimnia
45	"	"	Herke, Harki veya Herkit	Khalki
46	"	"	Küçük Kerpe	Saria
47	"	"	Kerpe	Karpathos
48	"	"	Kaşot, Çobanlı veya Çoban	Kassos
49	"	"	İstanbulya	Astipalaia
50	"	"	Yaban	Ofidusa
51	"	"	Kızkardaşlar	Adhelfia
52	"	"	Ardacık veya Sirina	Sirina
53	"	"	Üç Adalar	Plakidha
54	"	"	Safran	Sofrana
55	"	"	İstakıda	Astakidhapula
56	"	"	İki Kardaşlar	Unianisia
57	"	"	Kamilun	Kamilonisi